

“อ่าน” ผลงานนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ “ถอด” วิถีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้ ด้านประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย*

ศราวุฒิ วิสาพรม**

(วันรับบทความ : 29 มกราคม 2562 /วันแก้ไขบทความ : 1 มีนาคม 2562 /วันตอบรับบทความ : 4 มีนาคม 2562)

บทคัดย่อ

วิถีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ในฐานะนักรัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ มีลักษณะคือ “สหวิทยาการ” ที่ผสมผสานแนวทางการวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เข้าด้วยกัน ชีวิต การทำงานวิชาการ งานบริหาร และความเปลี่ยนแปลงในวงวิชาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็น “บริบท” ที่หล่อหลอมความคิดที่ส่งผลต่อวิถีวิทยาในการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เป็นการใช่วิธีการทางประวัติศาสตร์ผสมผสานเข้ากับมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสามปัจจัย คือ ประการแรก ปรัชญาประวัติศาสตร์จากสำนักแอนนาลส์ สำนักซ้ายใหม่ สำนักเคมบริดจ์ และทฤษฎี-มโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์จากตะวันตก ประการที่สอง แนวทางการวิจัย “ไทยศึกษาเชิงวิพากษ์” ในวงวิชาการไทยที่ช่วงทศวรรษ 2520 ที่แตกต่างไปจากงานวิจัย “กระแสหลัก” และประการที่สาม จารีตการวิจัย “ไทยศึกษาแบบญี่ปุ่น” ที่มีจุดเด่นคือ การใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะ “หลักฐานชั้นต้น” อย่างหนักแน่น โดยปัจจัยทั้งหมดได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในการวิจัย ด้านงานวิจัยรัฐศาสตร์ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ที่ประกอบด้วยการศึกษาปกครองส่วนท้องถิ่น การกระจายอำนาจ การบริหารราชการส่วนภูมิภาค หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง ก็มีการนำเอาวิถีวิทยาทางมนุษยศาสตร์มาใช้โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ที่พิจารณาภูมิหลัง ความเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อยู่ด้วย

คำสำคัญ : นครินทร์ เมฆไตรรัตน์/ นักรัฐศาสตร์ไทย/ นักประวัติศาสตร์ไทย/ วิถีวิทยา/ สหวิทยาการ

* บทความนี้ปรับปรุงมาจากรายงานการวิจัยเรื่อง “วิถีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และวัฒนธรรมของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “วิถีวิทยาและองค์ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และวัฒนธรรมจากผลงานของนักมนุษยศาสตร์ นักมานุษยวิทยา และนักรัฐศาสตร์ไทย” ที่มีศาสตราจารย์เกียรติคุณสายชล สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการ ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

** อาจารย์ประจำสาขาการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

On Reading Nakharin Mektrairat 's academic work--Decoding his methodology and constructing body of knowledge of Thai socio-political history and Thai Politics^{*}

Sarawudhi Wisaprom^{**}

(Received Date : January 9, 2019, Revised Date : March 1, 2018, Accepted Date : March 4, 2018)

Abstract

As a political scientist and historian, Nakharin Mektrairat's methodology and body of knowledge in Thai socio-political history and Thai politics are defined as "interdisciplinary" which combines humanities and social sciences' research approaches. His (personal) life, academic and administrative work as well as changes in humanities and social sciences society since 1970s became the "context" that shapes his thought which affects his research methodology. Nakharin Mektrairat's historical research approach adopts both historical methodology and social concepts, which is affected by four factors. The first factor is the influences from historical philosophy such as the Annales School, the New Left, the Cambridge School and the western social concept theory. The second factor is based on "critical Thai Studies" in Thai academic society since 1970s, which differed from the "mainstream". The last factor is research common traditions of "Japanese-style Thai Study" which focuses on using historical evidence—"primary source" in particular. All factor which has been adapted for doing research. Meanwhile, Nakharin Mektrairat's political research, relating to local government, decentralization, provincial authority, the Constitution, and political institutions, has adopted humanity methodology especially in his studies of historical background, changes, and historical development.

Keywords: Nakharin Mektrairat/ Thai Political Scientist/ Thai Historian/ Methodology/ Interdisciplinary

^{*} This paper is a part of research project entitled "Methodology and the Body of Knowledge on Human and Culture from the Works of Nakharin Mektrairat", is a part of research project entitled "Methodology and the Body of Knowledge on Human and Culture from the Works of Thai Humanities Scholars, Anthropologists and Political Scientists" which was supported by The Thailand Research Fund (TRF)

^{**} Lecturer of Political Science, College of Politics and Governance, Mahasarakham University

บทนำ

บทความนี้ต้องการนำเสนอถึงวิธีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สังคม การเมืองและการเมืองการปกครองไทยของศาสตราจารย์ ดร.นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ซึ่งเป็นนัก รัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ที่มีผลงานวิจัยและผลงานวิชาการจำนวนมากตลอดระยะเวลาสามสิบ ปีเศษบนเส้นทางสายนักวิชาการ

การฝึกฝนและเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การดำเนินการวิจัย วิธีหนึ่งที่เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย คือ การเรียนและอ่าน “ระเบียบวิธีวิจัย” ซึ่งเป็นวิชาที่มีการสอนทุกระดับในสถาบันอุดมศึกษา ทั้งนี้ยังมี อีกวิธีหนึ่งที่ใช้การเรียนและอ่านจากหนังสือ/ตำราระเบียบวิธีวิจัย คือการเรียนรู้จากผลการวิจัยจาก นักวิชาการ ดังที่ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์ที่กล่าวว่า

“การเรียนรู้วิธีการวิจัยที่ดีที่สุดอยู่ที่การศึกษารายงานผลการวิจัยของนักวิชาการ หลายสาขา เพื่อจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความรู้ชุดนั้นๆ ได้รับการสร้างขึ้น มาอย่างไร หรือผ่านกระบวนการคิดและกระบวนการทำงานอย่างไร ท่ามกลางบริบททาง สังคมเช่นใด จนผู้เรียนรู้เกิดความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยอย่างถ่องแท้ สามารถที่ จะทำการ “สร้างใหม่” (recreation) ซึ่งกระบวนการวิจัยดังกล่าวขึ้นมาในจินตนาการ ของตน โดยมีความเข้าใจด้วยว่าวิธีวิทยาและองค์ความรู้ชุดหนึ่งๆ มีส่วนคืออะไรบ้างที่จะ นำไปประยุกต์ใช้ในการวิจัยของตน และมีข้อจำกัดอะไรบ้างที่ควรคำนึงถึง รวมทั้งมี ความตระหนักด้วยว่าพื้นฐานความรู้หรือความคิดและบริบททางสังคมย่อมมีผลอย่าง ลึกซึ้งต่อวิธีวิทยาในการวิจัยและองค์ความรู้ที่นักวิชาการสร้างขึ้น การนำวิธีวิทยาของ คนอื่นไปประยุกต์ใช้จึงควรกระทำโดยมีความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้อย่างชัดเจนเสียก่อน” (สายชล สัตยานุรักษ์ และคณะ, 2561, น.12-13)

และความสำคัญอีกประการในทัศนะของผู้วิจัย การศึกษาวิธีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้เป็น เสมือนการศึกษาความคิดทางสังคมและการเมือง (Social and Political Thought) ของนักวิชาการ อีกโสดหนึ่งด้วย กล่าวขยายความคือ นักวิชาการ (ไทย) อาจมิได้มีหน้าที่เพียงการทำงานใน มหาวิทยาลัย หากบางท่าน (หรือหลายท่าน) ยังคงมีบทบาทในฐานะปัญญาชน นักเคลื่อนไหวทาง สังคมการเมือง รวมถึงการทำงานการเมือง/ทำงานให้กับรัฐ ซึ่งศาสตราจารย์ ดร. เกษียร เตชะพีระ ได้ตั้งข้อสังเกตว่าควรพิจารณางานวิจัยในฐานะที่เป็น “โปรเจกวิชาการ” และ “โปรเจกทาง การเมือง” ควบคู่กัน ซึ่งทัศนะท่านเองนั้นมองว่าทั้งสองอย่าง “ไปด้วยกันได้” (เกษียร เตชะพีระ, 2561)

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย จุดเด่น (และข้อจำกัด) ของวิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัย และ “ความคิด” ของนักวิชาการที่กำลังศึกษาท่านนี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาภูมิหลังทางวิชาการ พื้นฐานความคิด บริบททางสังคมและการเมือง วัตถุประสงค์ในการสร้างความรู้ ตลอดจนผลกระทบ ต่อวงวิชาการและต่อสังคม โดยตระหนักว่าการสร้างความรู้ของนักวิชาการนั้นมิได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ หากแต่เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก (บริบททางสังคมการเมือง) และปัจจัยภายในตัวนักวิชาการแต่ละคน (เช่น ชีวทัศน์ ทักษะคติทางการเมือง) ที่มีผลต่อประเด็นที่เลือกทำวิจัยและระเบียบวิธี (discipline) ที่ใช้ในการวิจัย (สายชล สัตยานุรักษ์ และคณะ, 2561)

วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาวิธีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ใช้ในการวิจัยและสร้างองค์ความรู้ โดย **ขอบเขตของการวิจัย** จะมุ่งศึกษาที่ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการกลุ่มประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยและการเมืองไทยของนักรัฐศาสตร์และประวัติศาสตร์ท่านนี้

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมี 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญญาชน เช่น งานวิจัยของสายชล สัตยานุรักษ์ เรื่อง “ประวัติศาสตร์วิคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน (พ.ศ.2435-2535)” ที่ศึกษาปัญญาชนสยาม/ไทย 10 ท่านที่มีบทบาทในการสร้าง สืบทอด และปรับเปลี่ยนวาทกรรม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” กลุ่มต่อมางานวิจัยที่ศึกษาความคิดของนักวิชาการ เช่น โครงการ “เมืองไทยในความคิดและความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส” จำนวน 10 ท่าน (ดู สายชล สัตยานุรักษ์, 2550) และผลงานวิจัยล่าสุดของสายชล สัตยานุรักษ์และคณะ (2561) ที่ศึกษาความคิดและวิธีวิทยานักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ มานุษยวิทยา และรัฐศาสตร์จำนวน 12 ท่าน และกลุ่มงานสุดท้ายที่ศึกษาความคิดและวิธีวิทยาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ประกอบด้วยผลงานบทความจากสมเกียรติ วันทะนะ (2537) ซึ่งได้วิเคราะห์วิธีวิทยาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้อย่างน่าสนใจ ทว่าก็เป็นเพียงบทความขนาดสั้นอีกทั้งยังเขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2533 จึงไม่ได้ครอบคลุมผลงานในช่วงหลังจากนั้น ด้านบทความของวสันต์ เหลืองประภัสร์ อลงกรณ์ อรรคแสง และชาย ไซยชิต ก็เป็นการเลือกกล่าวถึงบางประเด็น คือ งานวิจัยด้านบริหารรัฐกิจ การปกครองท้องถิ่น และสถาบันการเมือง (ดู ภูริ พวงศ์เจริญ, 2561,) ซึ่งยังขาดอีกบางประเด็นโดยเฉพาะงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมการเมืองและการเมืองการปกครองไทย อันเป็นประเด็นสำคัญที่ทางผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทความวิจัยนี้

ระเบียบวิธีวิจัย ใช้วิธีการ/วิคิดทางประวัติศาสตร์ (historical approach) เป็นแกน กล่าวคือ พิจารณาความเปลี่ยนแปลงในการสร้างความรู้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิชาการสาขาวิชาต่างๆ ที่ส่งอิทธิพลและได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน และอักษิณโนทัศน์ (concept) ทางสังคมศาสตร์มาช่วยประกอบการวิเคราะห์ คือ สังคมวิทยาของ

ความรู้ (sociology of knowledge) ที่อธิบายถึง ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม (คือภูมิหลัง พื้นฐานความคิด) บริบทสังคมการเมืองในการสร้างองค์ความรู้ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ อันนำไปสู่การผลิตความรู้และการออกแบบวิธีวิทยาในการวิจัย และมโนทัศน์ความนึกคิด (mentalities) ซึ่งจะอธิบายความรู้สึกนึกคิดของบุคคลหนึ่งทีแสดงออกหรือที่มีต่อสังคมและการเมือง

โดยบทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) ที่ศึกษาจากผลงานวิจัยและผลงานวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ซึ่งจัดว่าเป็นเอกสารชั้นต้น (primary source) และเอกสารชั้นรองอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ ฯลฯ แล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description)

1. ภูมิหลัง และพื้นฐานความคิดของศาสตราจารย์ ดร.นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ในฐานะนักรัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์สาขาการเมืองการปกครอง มีความเชี่ยวชาญด้านสถาบันการเมืองและการปกครองท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2561) ขณะเดียวกันความเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ต่างก็เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในวงวิชาการด้วยเช่นกัน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นนักวิชาการที่ “ข้ามศาสตร์” ระหว่างมนุษยศาสตร์กับสังคมศาสตร์กล่าวขยายความคือ นักวิชาการท่านนี้เป็นทั้งนักรัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ซึ่งมีเหตุผลสนับสนุนอยู่สามประการ คือ ประการแรก นครินทร์เมฆไตรรัตน์ผ่านการศึกษาเล่าเรียนทั้งทางด้านรัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง) และประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาแขนงหนึ่งของมนุษยศาสตร์ ประการต่อมา นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เคยสอนทั้งในสาขาประวัติศาสตร์ และสอนที่คณะรัฐศาสตร์ในเวลาต่อมา และประการสุดท้าย การรับรู้ถึง “ตัวตน” ของตนเอง ดังปรากฏในนิยามที่ท่านได้กล่าวไว้เมื่อ ปี พ.ศ. 2553 ในวัยห้าสิบปีเศษ ว่า “ผมในฐานะที่เป็นนักเรียนรัฐศาสตร์ และนักเรียนประวัติศาสตร์...” (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2553)

แม้ว่านครินทร์ เมฆไตรรัตน์จะลาออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อดำรงตำแหน่งตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ โดยได้รับการโปรดเกล้าแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558 (ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 132 ตอนพิเศษ 310 (25 พฤศจิกายน 2558), น. 1) ทว่านครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองก็ยังคงทำหน้าที่นักวิชาการทั้งการบรรยายในฐานะอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ และผลิตผลงานวิชาการจนถึงปัจจุบัน

ภูมิหลังของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เกิดในครอบครัวผู้ประกอบการที่มีฐานะดีในจังหวัดนครสวรรค์ แล้วย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อเรียนหนังสือตั้งแต่มัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนวัดราชบพิธ ต่อด้วยศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาภายหลังสำเร็จการศึกษาได้

เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี ที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2520 พร้อมความมุ่งหวังจะเป็น “นักปกครอง” ในอนาคตเส้นทางชีวิตดังกล่าวส่งผลต่อบุคลิกของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ผู้นั้น ที่เป็นคนมุ่งมั่น แสวงหาความรู้ และมีความเป็นผู้นำสูง

การเรียนศึกษาระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็สะท้อนให้เห็นถึงการ “ข้ามศาสตร์” ของนักศึกษารัฐศาสตร์ที่เรียนทั้งรัฐศาสตร์ “กระแสหลัก” และ “ทวนกระแส” ความปรารถนาเอาดีด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง และแสวงหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งพื้นฐานชีวิตและความคิดนี้เองเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการทำงานวิจัยที่มีความหลากหลาย และข้ามศาสตร์ หรือกล่าวได้ว่ามีลักษณะ “สหวิทยาการ” (interdisciplinary) นั้นเอง

การตัดสินใจข้ามศาสตร์บนถนนวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เมื่อสำเร็จการศึกษาที่คณะรัฐศาสตร์ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2524 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้มุ่งหน้าอย่างแน่วแน่สู่การข้ามสู่ศาสตร์ประวัติศาสตร์ ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การ “ข้ามศาสตร์” จากรัฐศาสตร์สู่ประวัติศาสตร์ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เปรียบเปรย คือ การ “นับถือศาสนาใหม่” เป็นการตัดสินใจด้วยตนเอง อย่างไรก็ดีเขาเคยกล่าวถึงเบื้องหลังอันเป็นแรงบันดาลใจสู่การตัดสินใจของเขาคือการได้เรียนรู้จากนักวิชาการหลายท่านประกอบด้วยพิษณุ สุนทรารักษ์ ที่ให้ข้อคิดว่า “ถ้าคุณต้องการเขียนการพัฒนาและการด้อยพัฒนาใหม่... คือการเขียนประวัติศาสตร์ใหม่” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2524, น.47) ไพฑูรย์ สายสว่าง นักเศรษฐศาสตร์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ประทับใจในการตั้งคำถาม เสนอข้อถกเถียงในทุกๆ เรื่องของอาจารย์ท่านนี้ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557) และท่านสุดท้ายที่มีอิทธิพลต่อความคิดนครินทร์ เมฆไตรรัตน์อย่างมาก คือ เออิจิ มูราชิม่า (Eiji Murashima) และนักวิชาการชาวญี่ปุ่นผู้เชี่ยวชาญด้านการเมืองและประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ซึ่งเขามีโอกาสพบครั้งแรกเมื่อครั้งยังเรียนที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ผ่านคำแนะนำจากพิษณุ สุนทรารักษ์ ที่ให้กับเออิจิ มูราชิม่า ที่เดินทางมาทำวิจัยเกี่ยวกับการเมืองไทยขณะนั้นช่วงต้นปี พ.ศ. 2523 ซึ่งเออิจิ มูราชิม่ากล่าวถึงการพบนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ แล้วได้ทำงานร่วมกันในฐานะผู้ช่วยวิจัยว่า “การได้รู้จักกับอาจารย์นครินทร์ ตั้งแต่แรกเริ่มทำวิจัยเรื่องไทยนั้นเป็นความโชคดีอย่างมากที่สุดในการทำวิจัยของผม” (Nakharin, 2004, p. 3 ; มูราชิม่า, เออิจิ, 2561, น.16 – 19)

การเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เปรียบเปรยว่าเหมือนต้อง “นับถือศาสนาใหม่” จากการที่ต้องเรียนบางวิชาที่ไม่คุ้นเคย ระหว่างการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ในช่วงแรกช่วย “บ่มเพาะ” ความรู้ทางประวัติศาสตร์จากนักวิชาการหลาย ท่านสำคัญคือ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ “ครู” ผู้รับหน้าที่อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของเขา (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557, น.6)

ภายหลังการสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท เมื่อ ปี พ.ศ. 2528 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้รับการราชการตำแหน่งอาจารย์ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตลอดระยะเวลา 3 ปีเศษ ระหว่าง พ.ศ. 2528-2531 ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้พบกับประสบการณ์มากมายที่ยังคงอยู่ในความทรงจำได้อย่างดีที่สำคัญคือ การพบกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ยกย่องให้เป็น “ครู” คนหนึ่งที่เขาได้มีโอกาสสนทนา แลกเปลี่ยนประเด็นทางวิชาการมากมาย จนนำไปสู่การผลิตผลงานและการปรับปรุงหนังสือของเขา และการเข้าร่วมกลุ่มวิชาการกับนักวิชาการจากคณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553; 2557, น.10)

ในเวลาต่อมา นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้โอนย้ายมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ 2 มกราคม พ.ศ. 2532 ตามคำชักชวนจากเสน่ห์ จามริก โดยทำหน้าที่สอนประจำจนถึงปี พ.ศ. 2558 (ภูริ พวงศ์เจริญ, 2561)

2. ผลงานวิจัย งานวิชาการ และการสร้างองค์ความรู้

ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ มีขอบเขตที่ครอบคลุมในหลายด้าน ทั้งงานวิจัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของมนุษยศาสตร์ และรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ อีกทั้งยังพบการวิจัยแขนงหนึ่งที่เรียกว่า “งานวิจัยเชิงสถาบัน” หากจำกัดขอบเขตเฉพาะ “งานวิชาการ” แล้วพิจารณาลึกลงในประเด็นจะพบว่า นครินทร์ เมฆไตรรัตน์มีผลงานที่หลากหลายครอบคลุมด้าน ประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ สถาบันการเมืองและรัฐธรรมนูญ การเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่น การบริหารราชการส่วนภูมิภาคในมิติต่างๆ กลไกสถาบันในระบบการเมือง โครงสร้างและการบริหารงานภาครัฐ

ตลอดระยะเวลา 30 ปีเศษบนถนนวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ คงต้องกล่าวว่ามีการทำงานวิจัยที่หลากหลายด้าน[†] ในที่นี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอพัฒนาการของการสร้างองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับขอบเขตด้านเนื้อหาของศาสตร์ทางด้านประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ ในรูปแบบของ “ประวัติศาสตร์ไม่เป็นเส้นตรง” เพื่อแสดงให้เห็นเนื้อหาที่ “ซ้อนทับ” กันอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ทั้งนี้เพราะการขีดเส้น

[†] อาจารย์ประจักษ์ ก้องกีรติ ได้กล่าวในเวทีนำเสนอรายงานวิจัยเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2561 ว่า สำหรับนักรัฐศาสตร์ไทยนั้นทำวิจัยค่อนข้างหลากหลาย (ตัวอย่างเช่นอาจารย์สมบัติ จันทรวงศ์ ที่ทำงานวิจัยทั้งเชิงปรัชญาการเมือง ความคิดทางการเมืองไทย และยังคงทำงานวิจัยเชิงพฤติกรรมศาสตร์) เป็นเรื่องยากที่จะจัดให้เป็นนักรัฐศาสตร์แบบใด สกิลใด ซึ่งต่างจากโลกตะวันตก เช่น อเมริกาที่นักรัฐศาสตร์จะมีแนวทางวิจัยของตนเองที่ชัดเจนมาก ผู้วิจัยเองก็เห็นด้วยกับคำกล่าวข้างต้น และอาจารย์นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองก็เป็นตามลักษณะดังกล่าว

แบ่งว่าช่วงสิบปีแรก สิบปีต่อมา และ สิบปีล่าสุดของการสร้างองค์ความรู้ผ่านการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์อาจนำมาสู่การสรุปที่ไม่เห็น “ความต่อเนื่อง” และ “ความหลากหลาย” (ดู ธงชัย วินิจจะกุล, 2556)

หนึ่ง การสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ ที่ครอบคลุมระยะเวลา 30 ปี (พ.ศ.2525 -2559) โดยในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ. 2525 – 2535 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ มีผลงานวิจัยที่โดดเด่นที่สุดเกี่ยวกับ “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” และมีผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยปรากฏเป็นระยะตลอดช่วงกลางทศวรรษ 2530 ถึง ทศวรรษ 2550

สอง การสร้างองค์ความรู้สถาบันการเมืองและรัฐธรรมนูญ แม้ว่าจะค่อนข้างไปในทางที่เรียกว่า “รัฐศาสตร์กระแสหลัก” เริ่มปรากฏตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา และในช่วงทศวรรษ 2550 ยิ่งเด่นชัดอย่างมาก ซึ่งเป็นช่วงที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ให้ความสนใจวิชาการด้านสถาบันการเมืองและรัฐธรรมนูญ (สัมภาษณ์ ภูมิ พวงศ์เจริญ, 10 กรกฎาคม 2559)

สาม การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่น เริ่มตั้งแต่ทศวรรษ 2530 และทวีจำนวนมากขึ้นในทศวรรษ 2540 เรื่อยมาจนถึงทศวรรษ 2550

สี่ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับกลไกสถาบันในระบบการเมือง โครงสร้างและการบริหารงานภาครัฐ การบริหารราชการส่วนภูมิภาคในมิติต่างๆ และงานวิจัยสถาบัน ที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขหน้าที่การงาน และตำแหน่งผู้บริหารของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

การสร้างองค์ความรู้ผ่านการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ มีหัวใจสำคัญคือ การเริ่มต้นจาก “ข้อถกเถียง” (argument) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น “จิตวิญญาณ” (spirit) อันเป็นจุดเด่นที่ทำให้ผลงานวิจัยและวิชาการการเมืองการปกครองไทย และประวัติศาสตร์สังคมการเมืองแทบทุกชิ้นของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เริ่มต้นจากการตั้งคำถาม พร้อมข้อเสนอที่แตกต่างออกไป

ข้อสำคัญอีกประการความคู่กับจิตวิญญาณที่มี “ข้อถกเถียง” อันเป็น “จุดเริ่มต้น” ของการสร้างองค์ความรู้จากการทำวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ คือ การสำรวจสถานะภาพของความรู้/พรมแดนแห่งความรู้ (state of knowledge) อย่างกว้างขวาง ทำให้เห็นภาพรวม และโครงสร้างของความรู้ หรือที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เปรียบเปรยว่า “สนามความรู้” ซึ่งการวิจัยเกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 น่าจะเป็นกรณีตัวอย่างที่ดี

“จุดเริ่มต้น” ที่นำพานครินทร์ เมฆไตรรัตน์ค้นคว้าเรื่องการปฏิวัติสยามพ.ศ. 2475 จน “พัวพัน” มาตลอด 30 กว่าปี คือ การชักชวนจากชาลววิทย เกษตรศิริ ให้เขียนบทความสำรวจพรมแดนแห่งความรู้การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เมื่อปี พ.ศ. 2525 ในวาระโอกาสครบรอบ

50 ปี ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557) เพื่อประกอบการสัมมนาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมานครินทร์ เมฆไตรรัตน์ก็มุ่งมั่นในการค้นคว้าเกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ผลงานสำคัญในช่วงนี้ คือ บทความเกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่เผยแพร่ต่างกรรมต่างวาระจำนวนสิบบทความ ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2533 ซึ่งรวบรวมเพื่อตีพิมพ์เป็นหนังสือ “ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475” เมื่อปี พ.ศ. 2533 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480” เมื่อปี พ.ศ. 2528 และ หนังสือ “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” ผลงานชิ้นเอกที่เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2535 ผลงานทั้งสามเล่มที่กล่าวมาต่างมีความเกี่ยวพันกันอย่างมาก ดังที่เขากล่าวอยู่เสมอมาว่า “ผมทำหนังสือ [การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475] เล่มนี้ในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2525 - 35 ใช้เวลาประมาณ 10 ปี” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553) ในระยะเวลาดังกล่าวจึงมีทั้ง “ความต่อเนื่อง” และ “ความเปลี่ยนแปลง” ของเนื้อหาและวิธีวิทยาปรากฏให้เห็นอยู่ด้วย

ทั้งนี้การศึกษาเกี่ยวกับการสร้างความรู้ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ในประเด็นที่กล่าวมา ควรพิจารณาครินทร์ เมฆไตรรัตน์ใน “ภูมิทัศน์ทางวิชาการเกี่ยวกับ 2475” ซึ่งมีการผลิตองค์ความรู้จากนักวิชาการผู้ “มาก่อน” และชุดความรู้ที่ “มาหลัง” เพื่อให้เห็นภาพของความแตกต่าง จุดเน้นของแต่ละกลุ่มงาน และตำแหน่งแห่งที่ทางวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ว่าอยู่ในสถานะใด

การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เรียบเรียงว่าเป็น “สนามความรู้” ซึ่งทำให้เขาทราบถึงขอบเขต องค์ความรู้ที่เป็นกระแสหลัก และข้อจำกัดของการอธิบายอยู่หลายประการ โดยสรุปได้ว่าคำอธิบายหรือ “โครงเรื่อง” เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อยู่สอง สำคัญใหญ่ ๆ คือ สำคัญหนึ่งอธิบายว่าเป็นการ “ชิงสุกก่อนห่ม” ขณะที่อีกสำนักอธิบาย “การปฏิวัติที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์” (unfinished revolution) โดยกลุ่มแรกปรากฏในผลงานของนักรัฐศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์หลายท่าน ขณะที่กลุ่มหลังมีผู้นำคนสำคัญคือ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา แห่งสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้เข้าร่วมการวิวาทะ กับนักวิชาการหลายสาขาที่สร้างผลงานเกี่ยวกับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 มาก่อน ยกกรณีนักวิชาการ “รุ่นใหญ่” คือ ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นตัวแทนของนักรัฐศาสตร์ แกมสุข นุ่มนนท์ เป็นตัวแทนของนักประวัติศาสตร์ และฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นตัวแทนของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง ทั้งสามท่านต่างมีจุดร่วมกัน คือ ต่างทำงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ และมีลูกศิษย์ที่ผลิตผลงานโดยได้รับอิทธิพลทางความคิดอยู่ด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในศราวุฒิ วิสาพรม, 2561) และนอกจากนักวิชาการไทยที่ได้กล่าวถึงข้างต้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ยังโต้แย้งในประเด็นปลีกย่อยอีกหลายประเด็นกับนักวิชาการท่านอื่นๆ ทั้งไทยและ

ต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น การโต้แย้งคำอธิบายของ วิลเลียม เจ ซิฟฟิน (William J. Siffin) ที่เสนอว่า การปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดระบบราชการแห่งชาติ (Siffin, 1966) เป็นต้น

การทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ทำให้นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ พบกับข้อจำกัดของชุดคำอธิบายต่าง ๆ เกี่ยวกับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กอปรกับเหตุผลทางวิชาการประการหนึ่ง คือ ความต้องการจะอธิบายประวัติศาสตร์ที่ก้าวข้ามทฤษฎี “มหาบุรุษ” หรือสกุลดำรงราชานุภาพ ซึ่งเมื่อพิจารณาองค์ความรู้ก่อนหน้านั้นที่สร้างโดยนักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ ในประเด็นการวิจัย “มนุษย์” ก็พบว่าต่างให้น้ำหนักกับบทบาทของกลุ่มชนชั้นนำ (elite) ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางที่แวดล้อม รวมไปถึงการเน้นเพียงบทบาทของกลุ่มผู้นำ ในคณะราษฎรเท่านั้น ในขณะที่ประเด็นด้าน “วัฒนธรรม” ก็พบว่าการพิจารณา/ตีความอดีตที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจาก “จุดยืน” ทางวิชาการตามทีแต่ละคน/สำนักได้สมานทาน ตัวอย่างของการตีความที่ผิดเพี้ยน อาทิ การตีความการปฏิวัติตามทฤษฎีตะวันตกจึงนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าเหตุการณ์ เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มิได้เป็นการ “ปฏิวัติ” บ้าง เป็นการปฏิวัติที่ไม่สิ้นสุด บ้าง การตีความว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบที่มีความต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย รูปแบบรัฐก่อน 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คือ รัฐประชาชาติ ฯลฯ ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้กล่าวถึงข้อจำกัดขององค์ความรู้จนนำไปสู่การกำหนดแนวทางการวิจัยของตนเองว่า

“การศึกษาในแบบเดิม ๆ ได้ละเลยข้อเท็จจริงต่าง ๆ ไปเป็นอันมาก มืดมิด อีกทั้งในการศึกษานั้นได้แยกเรื่องทั้งหมดออกเป็นส่วนๆ ทำให้เรื่องราวทางการเมืองไม่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ เรื่องทางเศรษฐกิจไม่สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวทางสังคม และเรื่องทางสังคมไม่สัมพันธ์กับการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของวัฒนธรรม ประสบการณ์ของผู้คน และความรู้สึกนึกคิดนั้นได้ถูกละเลยไป” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น.17)

และในประเด็นการวิจัยเกี่ยวกับมนุษย์นั้นนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้วิพากษ์องค์ความรู้เดิมว่า “ละเลย เพิกเฉยข้อเท็จจริง ไม่สนใจกลุ่มคนและพลังทางสังคมอื่น ๆ ที่ผลักดันความเปลี่ยนแปลง ” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557) จากเงื่อนไขดังกล่าวนี้เอง ทำให้นครินทร์ เมฆไตรรัตน์มุ่งหวังที่จะสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่มีกลุ่มคนจำนวนมากเกี่ยวข้องด้วย และเน้นย้ำถึงความสำคัญของมิติวัฒนธรรมที่ขาดหายไปขององค์ความรู้ก่อน ๆ

การเริ่มต้นเข้าสู่ปัญหาการวิจัยโดยมีข้อถกเถียง (argument) อันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ ยังปรากฏให้เห็นในงานวิจัยเกี่ยวกับสถาบันการเมือง รัฐธรรมนูญ และการปกครองส่วน

ท้องถิ่นระหว่างทศวรรษ 2530 – 2540 อาทิ บทความ รัฐธรรมนูญจารีตกับเสถียรภาพทางการเมือง (2534) ข้อเสนอที่แปลกแตกต่างไปจากความเข้าใจโดยทั่วไปว่ารัฐธรรมนูญไทยเป็นแบบลายลักษณ์อักษร ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์มีแนวคิดพื้นฐานที่มองว่ารัฐธรรมนูญทุกๆ ประเทศล้วนมีส่วนผสมกันระหว่างรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรและรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี โดยข้อเสนอของเขาคือ “สถานะของกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยนั้นมีลักษณะเด่นเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญจารีต โดยไม่ได้ด้อยไปกว่ากฎหมายลายลักษณ์อักษรสักเท่าใดเลย และกฎหมายรัฐธรรมนูญจารีตนี้เองที่ช่วยกำกับให้การเมืองไทยมีเสถียรภาพ”

และอีกตัวอย่าง วิชารัฐศาสตร์ในบริบทของประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (2542) ที่มีข้อเสนอว่าวิชารัฐศาสตร์ไทยมีกำเนิดในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่างไปจากองค์ความรู้ชุดหนึ่งที่เสนอว่าย้อนไปได้ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อีกทั้งต้องพิจารณาวิชารัฐศาสตร์ในฐานะ “ความรู้” ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงการเมือง อีกทั้งยังเน้นย้ำให้ตระหนักถึงวิธีคิดจากรากฐานความเปลี่ยนแปลง ภายในมิใช่เอะอะ ทึกทัก ว่าเป็นอิทธิพลจากภายนอกเสียอย่างเดียว โดยนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ให้เหตุผลว่า

“ผู้เขียนมีมโนทัศน์ หรือแนวมองที่จะแยกแยะระหว่างพัฒนาการของวิชาการรัฐศาสตร์ อันเป็นหลักการทั่วไปอย่างหนึ่ง กับการขยายความ การตีความ การดัดแปลง การเลือกรับ และการปรับนำมาใช้เพื่อการค้นคว้าวิจัย “ข้อมูลเชิงประจักษ์” ของไทย อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งในประการหลังนี้คงต้องใช้เวลาของการปรับตัว ทั้งในแง่ของการจัดเตรียมบุคลากร ทั้งอาจารย์ นิสิตนักศึกษา กระบวนการปรับเปลี่ยน “สิ่งภายนอก” ให้เป็น “สิ่งภายใน” ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะทางการเมือง และนโยบายของรัฐบาลไทย ทั้งในทางตรงและทางอ้อม” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542, น. 36-37)

3. วิธีวิทยาในการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

วิธีวิทยา (methodology) หมายถึงวิธีการศึกษาค้นคว้าที่ประกอบด้วยวิธีการศึกษา (method) และแนวคิด/ทฤษฎีชุดหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างคำอธิบายและการตีความปรากฏการณ์/ปัญหาอย่างเป็นระบบและมีระเบียบในการวิจัย (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2537, น.1) ทั้งนี้การทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีวิทยาที่นักวิชาการใช้ในการวิจัยต้องตระหนักถึงจุดมุ่งหมายในการทำวิจัยซึ่งทั้งสองสิ่งต่างสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ทั้งนี้ควรพิจารณาวิธีวิทยาและจุดมุ่งหมายในการทำวิจัยควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจะมีปัจจัยหลากหลายประการแวดล้อมอยู่ อาทิ ภูมิหลังพื้นฐานความคิด การใช้แนวคิด ทฤษฎี บริบททางสังคมการเมือง ฯลฯ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2561)

3.1 วิธีวิทยาในการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย

จากการ “ถอด” วิธีวิทยาในการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่ามีลักษณะของ “สหวิทยาการ” (interdisciplinary) ซึ่งตรงกับพื้นฐานความคิดของเขาตั้งแต่วัยเรียนระดับอุดมศึกษา ภูมิหลังการเป็นนักศึกษารัฐศาสตร์ที่สนใจวิชาเศรษฐศาสตร์ และเข้าสู่การเรียนสาขาประวัติศาสตร์ ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ช่วง พ.ศ. 2520 – 2524 สะท้อนถึงความสนใจในวิชาการที่หลากหลายหรืออาจเรียกได้ว่ามีความสนใจ “สหวิทยาการ” ทั้งมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์การพัฒนา ประวัติศาสตร์ และเคยผ่านการเล่าเรียนวิชา “รัฐศาสตร์กระแสหลัก” ที่สอนเกี่ยวกับสถาบันการเมือง รัฐธรรมนูญ พฤติกรรมทางการเมือง การพัฒนาทางการเมืองมาด้วยการเล่าเรียนในระดับอุดมศึกษานี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยหล่อหลอมความคิดของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ทำให้เขาเป็นนักรัฐศาสตร์ที่มีความรู้ทั้งด้านประวัติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ขณะเดียวกันก็เป็นนักประวัติศาสตร์ที่นำเอามโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์มาปรับใช้กับการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ได้อย่างลงตัว อีกทั้งในทิศทางเดียวกันศาสตร์ที่เขาเลือกคือ “ประวัติศาสตร์” เองก็นับได้ว่ามีความเป็นสหวิทยาการโดยตัวเองอยู่แล้วด้วย

ดังที่ชนะจากวีระ สมบูรณ์ และไชยันต์ ไชยพร นักรัฐศาสตร์ทั้งสองท่านได้กล่าวถึงวิธีวิทยาที่ผสมผสานรัฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ในการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยสมัยใหม่โดยเฉพาะการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ว่า เป็นการเชื่อมต่อมิติทางประวัติศาสตร์กับรัฐศาสตร์ได้อย่างมีคุณภาพ กล่าวขยายความคือมีการค้นคว้าข้อมูลอย่างละเอียดแบบนักประวัติศาสตร์แล้วนำเสนอข้อมูลผ่านกรอบการวิเคราะห์แบบรัฐศาสตร์ แนวทางอธิบายเชิงระบบและโครงสร้างดำเนินไปด้วยดีกับการอธิบายการกระทำของบุคคล กลุ่มบุคคลและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างลงตัวเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน (ฐิริ พวงศ์เจริญ, 2561, น.22-26)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าวิธีวิทยาที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ใช้มีลักษณะสำคัญ คือ ประการแรก มีการผสมผสานวิธีการทางประวัติศาสตร์เข้ากับการประยุกต์มโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์มาใช้ ซึ่งไม่ได้ยึดติดกับการใช้ “ทฤษฎีหลัก” ในการวิจัย หรือเรียกได้ว่า “วิธีคิดทางประวัติศาสตร์” ประการที่สอง การใช้ทฤษฎีหรือมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์นั้น มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นระยะ และประการสุดท้าย คือการเน้นย้ำความสำคัญของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะ “หลักฐานชั้นต้น” ซึ่งต้องมีการนำมาใช้โดยอิงกับ “บริบท” ในอดีตมากที่สุด ซึ่งผู้วิจัยขอกกล่าวขยายความต่อดังนี้

การตกผลึกความคิดเกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์” ในฐานะศาสตร์ของ “วิธีคิด” ที่แสดงผ่านวิธีวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์นั้นมีเงื่อนไขแวดล้อมทางวิชาการที่มีอิทธิพลต่อความคิดของนครินทร์

เมฆไตรรัตน์ ทางผู้วิจัยแบ่งออกเป็นสามปัจจัย ประกอบด้วย วิชาการในโลกตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงของวงวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ไทย และจารีตทางวิชาการจากนักวิชาการญี่ปุ่น ซึ่งเงื่อนไขทั้งสามต่างมีจุดคาบเกี่ยวกันอยู่ด้วยในระดับหนึ่ง ซึ่งช่วยหล่อหลอมความคิดทางวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ แล้วแปรเปลี่ยนสู่การผลิตผลงานวิชาการออกมาตลอดช่วงทศวรรษ 2520 – 2550

ปรัชญาประวัติศาสตร์ และมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์จากโลกตะวันตก

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองมีความสนใจประวัติศาสตร์และมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์จากโลกวิชาการตะวันตก ตั้งแต่การศึกษาในระดับปริญญาตรีที่คณะรัฐศาสตร์ โดยมีทัศนะต่อทฤษฎี องค์ความรู้จากโลกตะวันตกว่าเป็นความรู้ที่เป็น “สากล” ดังนั้นจะนำแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ มาใช้ในการศึกษา วิเคราะห์สังคมไทยย่อมเป็นเรื่องที่พึงกระทำได้ ความคิดดังกล่าวนี้ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2524 (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2524, น. 23, 63-64 และ 74.) และยังสืบทอดมาอย่างชัดเจนในเวลาต่อมา ดังที่ได้กล่าวไว้เมื่อปี พ.ศ. 2530 ว่า

“ความเป็นสังคมศาสตร์และความรู้ที่เป็นสากลของมนุษย์ ไม่มีพรมแดนของชาติ เป็นความรู้ที่เราจะเข้าใจได้ ไม่ใช่ความรู้ที่เราจะเรียนจาก Jacob หรือ Weber แล้วมันใช้ไม่ได้กับสังคมไทย ความรู้เป็นเรื่องสากล...” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2536, น. 42)

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จึงเป็นนักวิชาการที่ได้ปฏิบัติองค์ความรู้วิชาการจากโลกตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้เป็นนักวิชาการที่ยึดมั่นในการใช้ทฤษฎีหลักมาใช้ในการประกอบการวิเคราะห์สังคมไทยแบบตายตัว หรือที่เรียกว่า “ตัดตีนให้เข้ากับเกือก” และที่สำคัญมิได้จัดอยู่ในกลุ่มผู้สมานทานความคิดมาร์กซิสต์ด้วย (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, 2555)

ความคิดตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อวิธีวิทยาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ประกอบด้วยสกุลประวัติศาสตร์ สำนักแอนนาลส์ สำนักซ้ายใหม่ สำนักเคมบริดจ์ และมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์จากนักคิด นักทฤษฎี สำนักคิดที่ปรากฏให้เห็นในการวิจัย ดังต่อไปนี้

สำนักแอนนาลส์ (Annales School) ในฝรั่งเศส จัดอยู่กลุ่มที่เน้นศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ที่มีวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ด้วยผนวกเอาศาสตร์ต่างๆ มาปรับใช้ อาทิ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ ข้อเสนอที่โดดเด่นของสำนักนี้ในยุคเริ่มต้น คือแนวคิดประการต่อมา คือ “Total history” และการศึกษาประวัติศาสตร์ยุคต่าง ๆ ที่กินขอบเขตระยะเวลายาวที่ มิใช่เพียงประวัติศาสตร์เหตุการณ์ (event - oriented history) เรียกว่า Longue durée (Burke, 1990)

อิทธิพลวิธีการทางประวัติศาสตร์ของสำนักแอนนาลส์ที่มีต่อวิธีวิทยาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ คือ

1) วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ทฤษฎี/มโนทัศน์จากศาสตร์อื่นๆ เข้ามาช่วยในการวิจัย อาทิ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ซึ่งตรงกับคำอธิบายกรอบแนวคิดการวิจัยที่ระบุใน “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480” ของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ “ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก” โดย “มีการตรวจสอบหลักฐานและเอกสาร จึงตั้งสมมติฐาน แล้วได้กลับไปตรวจสอบเอกสาร กลับมาตรวจสอบสมมติฐานอีกหลายครั้ง” โดย “ปรับปรุงแนวคิดทางสังคมศาสตร์ ทั้งทางรัฐศาสตร์ กฎหมาย สังคมวิทยา และจิตวิทยา มาใช้ อยู่หลายที่ตามความเหมาะสม” ทั้งนี้ต้องกล่าวขยายความอีกด้วยว่าเป็นการนำแนวคิด ทฤษฎีมาใช้ โดยคำนึงถึงบริบทและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะต่างจากการวิจัยที่เริ่มต้นจากกรอบแนวคิด และทฤษฎีที่ตายตัวแล้วนำหลักฐานมา “จับยัด” ใส่ลงไปซึ่งเปรียบเสมือน “ตัดทำให้เข้ากับเกือก” ดังระบุว่า “โดยมุ่งให้เข้าผสมผสานกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากกว่าจะปรับหลักฐานตามทฤษฎี และแนวคิดในทางทฤษฎีอย่างตายตัว” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2528, น.4) ซึ่งข้อนี้เป็นลักษณะเด่นของวิธีวิจัยที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองต้องการจะ “ฉีก” ออกไปจากแนวทางการอธิบายการปฏิวัติสยาม 2475 ทั้งกรอบการวิเคราะห์ตามแบบมาร์กซิสม์ และรัฐศาสตร์แนวการพัฒนาทางการเมือง เช่น ผลงานศึกษาของชัยอนันต์ สมุทวณิช ฯลฯ เป็นต้น

2) การศึกษาประวัติศาสตร์ระยะยาว (Longue durée) และ ประวัติศาสตร์ทั้งหมด (Total history) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสำนักแอนนาลส์ในยุคแรก การออกแบบการวิจัยประวัติศาสตร์การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 เป็นกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัด การอธิบายการเกิด 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงระยะยาวที่ย้อนกลับไปดูรากฐานตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ เรื่อยมาถึงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเป็นประวัติศาสตร์ทั้งหมดในแง่พิจารณาเงื่อนไขทั้งมิติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมความคิดที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (political change) รวมถึง “ทั้งหมด” ในแง่ของมิติ “ชนชั้น” ที่ได้อธิบายบทบาทของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนร่วม ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อยู่ด้วย

3) โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ (structure of history) และการรับรู้เกี่ยวกับอดีต (perception of the past) งานชิ้นนี้ปรากฏในชื่อ “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม : พรหมแดนแห่งความรู้” ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการสัมมนาที่จัดขึ้นเมื่อ มิถุนายน พ.ศ. 2525 วิธีวิทยาในการศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์การปฏิวัติสยาม 2475 นั้น แม่ว่านครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จะกล่าวเริ่มต้นว่าในเชิงชี้ให้เห็นข้อจำกัดว่า “บทความนี้มีเนื้อหาสาระโดยทั่วไป เป็นการสำรวจขอบเขตและความเป็นมาของความรู้เรื่องอดีตการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม ไม่ใช่เป็นการเขียน

ประวัติศาสตร์ หรือเป็นข้อเสนอการตีความประวัติศาสตร์เรื่องดังกล่าวใหม่” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2525, น.1) แต่งานเขียนชิ้นนี้ก็ได้เป็นเพียงการพรรณนาว่ามีใครเขียนงานอะไร ? และมีข้อเสนออย่างไรบ้าง ? เท่านั้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ใช้วิธีวิทยาในการเข้าถึงปัญหาที่เขา กำลังศึกษาโดยการออกแบบ “โครงเรื่อง” ที่แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ภาคคือ *ภาคหนึ่ง* สำนวนการรับรู้เกี่ยวกับอดีต (perception of the past) การปฏิวัติ 2475 ที่สัมพันธ์กับแต่ละช่วงเวลา ซึ่งได้แนวคิดจากฌอง เชสโนซ์ (Chesneau, 1978) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ที่ระบุถึง การเปลี่ยนแปลงของการรับรู้อดีตนั้นย่อมมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และ *ภาคสอง* การพิจารณาสถานะความรู้เกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม 2475 ผ่านแนวคิด โครงสร้างประวัติศาสตร์ (structure of history) ซึ่งเขาได้รับอ้างอิงถึงข้อคิดที่ได้จากงานเขียนของ เอมานูเอล เลอ รอย ลาตูรี (Le Roy Ladurie, 1979) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่กล่าวถึงการทำความเข้าใจชุดความรู้ที่อธิบายประวัติศาสตร์นั้นต้องเข้าใจทั้งระบบ

จุดเด่นของการเข้าใจมโนทัศน์ดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่าก่อให้เกิดประโยชน์อย่างน้อยสองประการ คือ หนึ่งทำให้เห็นภาพองค์ความรู้ที่ผลิตมาก่อนหน้าทั้งหมด ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างข้อเสนอใหม่ อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการทำวิจัย สอง การสำรวจงานจำนวนมากดังกล่าวนี้ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้นำไปสู่การผลิตงานวิจัยที่ต่อเนื่อง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่างานวิจัยที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2540 เรื่อง สถานภาพของความรู้ทางประวัติศาสตร์เรื่องรัฐและรัฐบาลไทย. (2542) การสละราชสมบัติในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : ศึกษากระบวนการจัดการ “ความจริง” ว่าด้วยพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย (2547) และ *A Cultural Explanation of the 1932 Political Change in Siam : Power of Narration and National Identity in Thai Politics* (2547) ล้วนแล้วแต่เป็นการผลิตออกนอกผลจากวิธีการวิจัยที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ริเริ่มทำไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งวัยหนุ่มช่วงทศวรรษ 2520 ทั้งสิ้น

4) การศึกษา “ความนึกคิด” หรือ mentalities ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่าสำนักแอนนาลส์มีอิทธิพลต่อวิธีการศึกษาเกี่ยวกับความนึกคิดอย่างมากต่อโลกวิชาการประวัติศาสตร์ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ก็เช่นกันได้รับเอามโนทัศน์ดังกล่าวมาใช้ในงานวิจัย โดยเฉพาะจากนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อมิเชล โวเวล (Michel Vovelle) ผู้เขียนหนังสือ *Ideologies and Mentalities* (1990) ซึ่งนครินทร์ เลือกใช้ mentalities ในความหมายอย่างกว้างๆ ว่าเป็นการแสดงออกทางความคิดของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งมีใช้เรื่องที่มีความลุ่มลึกซับซ้อนมากเท่าใดหากเทียบกับนิยามคำว่าอุดมการณ์ (Ideologies) (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2528, น.136) วิธีการตั้งคำถาม และวิจัยดังกล่าว นำไปสู่ การออกแบบกรอบที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เรียกว่า “ภูมิปัญญา” ที่เขาได้ให้นิยามในขอบเขตว่า “วัฒนธรรม ความคิด ค่านิยม ประสบการณ์ และความรู้สึกนึกคิดของตนเอง” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์,

2553, น.14) ในงานวิจัยเกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เรื่อยมา ถึงทศวรรษ 2530 นั่นเอง

สำนักซ้ายใหม่ (New Left) ในอังกฤษ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์สนใจและรับเอาความคิดดังกล่าวมาใช้ในงานวิจัยอยู่เรื่อยมา คือ นักประวัติศาสตร์กลุ่ม “ซ้ายใหม่” (New Left) ในอังกฤษที่สนใจประวัติศาสตร์ศาสตร์สังคม โดยเฉพาะกรณีของ อีริก ฮอบสบอม (Eric Hobsbawm) นั้น นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้รับเอาความคิดมาใช้ในการวิจัยอย่างมากและปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในผลงานยุคแรกๆ ช่วงกลางทศวรรษ 2520 จนกระทั่งผลงานในปลายทศวรรษ 2540 ก็ยังปรากฏให้เห็นความคิดของนักประวัติศาสตร์ซ้ายใหม่ท่านดังกล่าวอยู่

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่ได้จากสำนักแอนนาลส์และซ้ายใหม่ ทำให้เกิดการออกแบบการวิจัยที่มุ่งให้ความสำคัญกับ “พลังทางสังคม” ของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมสยาม ดังที่ปรากฏในงานวิจัย “ความนึกคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจของราษฎรในทศวรรษที่ 2470” “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480” และ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งทั้งสามชิ้นที่กล่าวมาแล้วนี้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกันทั้งสิ้น ความน่าสนใจในการตั้งคำถามการวิจัยในเรื่องนี้อีกประการคือ การนำมโนทัศน์การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมืองของอีริก ฮอบสบอม จากบทความเรื่อง *Pre-political Movement in Modern Politics*. (Hobsbawm, 1979) ซึ่งช่วยนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ออกแบบการวิจัยว่าต้องตระหนักและให้คุณค่ากับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สอดคล้องกับบริบทโครงสร้างทางการเมืองขณะนั้นด้วย ไม่เพียงแต่มองการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบสมัยใหม่เท่านั้น ดังนั้นการถวายฎีกา หนังสือร้องเรียน การขูขิบ นินทา ข่าวลือ จึงถือเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบหนึ่งที่สอดคล้องกับโครงสร้างทางการเมืองสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์เรียกว่า *การเคลื่อนไหวแบบจารีต*

การประยุกต์มโนทัศน์แล้วออกแบบการวิจัยดังกล่าวนี้ทำให้กลายเป็นจุดเด่นสำคัญของงานการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ของเขาที่สามารถผูกโยงการเคลื่อนไหวจากคนเบื้องล่าง (และการใช้มโนทัศน์ mentalities ดังที่เพิ่งกล่าวไป) เข้ากับการเมืองระดับเบื้องบน ซึ่งจะเรียกวิธีการดังกล่าวว่าเป็นประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง (history from below) ก็ย่อมได้ ซึ่งช่วยให้ปัญหาอันเป็นหนึ่งในข้อจำกัดที่นักประวัติศาสตร์ไทยมักกล่าวอ้างเสมอว่าขาดหลักฐานในการอธิบายจนนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าสามัญชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประวัติศาสตร์การเมืองไทยถูกก้าวข้าม โดยนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ อาศัยหลักฐานราชการ คือ ฎีกาและหนังสือแสดงความเห็น เป็นสิ่งสะท้อนความนึกคิดของสามัญชนที่กระจายตัวอยู่ในแต่ละกลุ่มอาชีพ แม้ว่านครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จะแสดงให้เห็นว่าฎีกาและหนังสือแสดงความเห็นเหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจสักเท่าใดจากชนชั้นนำ

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่เขาก็วิเคราะห์ว่าส่งผลกระทบต่อการเมืองระดับเบื้อบนที่สะท้อนถึงความไร้ซึ่งประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาและการตอบสนองต่อความต้องการจากคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมของระบอบระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553)

ไม่เพียงมโนทัศน์เรื่องประวัติศาสตร์ของสังคม และการเคลื่อนไหวทางการเมืองจากเบื้องล่างของอีริก ฮอบสบอม ที่มีอิทธิพลต่อวิถีวิทยาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ตลอดช่วงทศวรรษ 2520 – ทศวรรษ 2530 ในเวลาต่อมาก็ยังพบว่าเขาได้นำเอาอีกหนึ่งมโนทัศน์อันเอกอุของฮอบสบอมมาใช้ในการอธิบายวัฒนธรรมทางการเมืองไทย คือ “การประดิษฐ์สร้างประเพณี” (invention of tradition) (Hobsbawm, and Ranger, 1983) ในหนังสือ *กรณี ร.7 ทรงสละราชสมบัติ : การตีความและการสานต่อความหมายทางการเมือง* (2549)

มโนทัศน์ “การประดิษฐ์สร้างประเพณี” หรือ “ประเพณีประดิษฐ์” (invention of tradition) ถูกนำมาใช้ร่วมกับมโนทัศน์อื่นทางรัฐศาสตร์ แต่ในที่นี้ขอกล่าวเน้นไปที่มโนทัศน์ของอีริก ฮอบสบอม อธิบายการจัดการ “ความจริง” เกี่ยวกับวาทกรรม “พระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิวัติสยาม 2475 จากกรณีการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7

งานวิจัยนี้จัดว่าเป็นการวิจัยวัฒนธรรมเกี่ยวกับความคิด และการให้ความหมาย โดยตัวมนุษย์เองนั้นเป็นผู้สร้างวัฒนธรรม/ประเพณี ซึ่งสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนี้ไม่ได้มีความเก่าแก่โดยธรรมชาติ แต่เป็นการสร้างความเก่าแก่ และแท้จริงโดยมนุษย์ ซึ่งการอธิบายดังกล่าวตรงกับมโนทัศน์เรื่อง “การประดิษฐ์สร้างประเพณี” (invention of tradition) นั่นเอง ดังนั้น “เรื่องเล่า” หรือ “มุขปาฐะ” (narrative) งานเขียน พิธีการ วันหยุด สถานที่ ที่เกี่ยวกับการปฏิวัติ 2475 และการเป็นกษัตริย์นักประชาธิปไตย ต่างอยู่ในฐานะ “ความรู้” ชุดหนึ่ง ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง ตั้งแต่ 2475 จนกระทั่งถึง 2547 โดยนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ยังได้วิเคราะห์ต่อเนื่องผ่านมโนทัศน์ความนึกคิด (mentalities) ว่าความรู้เกี่ยวกับกษัตริย์นักประชาธิปไตยได้ทำหน้าที่ควบคุมความคิดคนในสังคมอีกทอดหนึ่ง อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ไม่ได้อธิบายไปถึงการชี้วัดถึงการรับรู้ของคนในสังคมว่ามีมากเท่าใด (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นข้อจำกัดประการหนึ่ง

สำนักเคมบริดจ์ (Cambridge School) ในอังกฤษ คืออีกหนึ่งวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อนครินทร์ เมฆไตรรัตน์อย่างมาก คือ แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (history of political thought) และ/หรือ ประวัติศาสตร์ความคิด (intellectual history) ของควินติน สกินเนอร์ (Quentin Skinner) นักรัฐศาสตร์และประวัติศาสตร์ชื่อดัง แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ วิถีวิทยาของเขาได้รับการยกย่องอย่างสูงในวงวิชาการถึงกับให้เป็น “สำนักเคมบริดจ์” (สัมภาษณ์ ฐิติ พวงศ์เจริญ, 10 กรกฎาคม 2559); Wikipedia, 2017)

หัวใจสำคัญของวิธีการศึกษาเพื่อเข้าใจในความคิดทางการเมืองที่ควินติน สกินเนอร์เสนอ คือ การศึกษา/วิเคราะห์/ตีความ “ความคิด” ภายใต้บริบท ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นมโนทัศน์ “Contextualism” ซึ่งวิธีวิทยาในการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมทางความคิด โดยนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นการตีความ “ตัวบท” (text) ภายใต้บริบท (context) ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นตัวบทที่เป็น ลายลักษณ์อักษร พฤติกรรม การแสดงออกทางการเมือง ฯลฯ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยกับการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 หลายต่อหลายชิ้นในช่วงทศวรรษ 2520 – 2530

ความคิดและวิธีวิทยาของสำนักประวัติศาสตร์ทั้ง 3 สำนักที่กล่าวมามีอิทธิพลต่อวิธีวิจัยของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์อย่างมาก และเมื่อผสานเข้ากับมโนทัศน์-ทฤษฎีสังคมศาสตร์จากโลกตะวันตก ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้รับเอาความคิดจากหลากหลายสกุล ไม่ว่าจะเป็นนีโอมาร์กซิสม์ (Neo Marxism) เวเบอร์เรียน (Weberian) และ เดอร์ไคม์เมียน (Durkheimian) ตัวอย่างเช่น แนวการ วิเคราะห์วัฒนธรรมจากสำนักแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt school) แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และโรเบิร์ต นิสเบต (Robert Nisbet) เป็นต้น (ที่ถูกใช้ในงานวิจัยชิ้นเอกเรื่องการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475) และจากนักคิด ปัญญาชนอื่น ๆ อีกมากมาย อาทิ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เบนดิก แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ชาร์ล ทิลลี (Charles Tilly) เพอร์รี แอนเดอร์สัน (Perry Anderson) นอร์แมน จาค็อบ (Norman Jacob) ปีเตอร์ เอ็น. สเตียร์น (Peter N. Stern) เครก เจ. เรโนลด์ส (Craig J. Reynolds) จิอันฟรังโก ป็อกกี (Gianfranco Poggi) เวอร์นอน บอกดานอร์ (Vernon Bogdanor) ฯลฯ ซึ่งชื่อนักวิชาการเหล่านี้ปรากฏในผลงานวิจัยช่วงทศวรรษ 2520 -2540 (ดู ศราวุฒิ วิสาพรหม, 2561)

วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ยึดมั่นให้ความสำคัญกับ “ความต่อเนื่อง” และ “บริบท” ของความเปลี่ยนแปลง” อย่างมากด้วย และเมื่อผสานเข้ากับมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์ ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เปรียบว่า “ใช้เป็นเครื่องนำทางเพื่อการตั้งคำถามพิจารณาแสวงหาคำตอบ และช่วยในการจัดกรอบความคิดรวบยอด ” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546, น.80) ทำให้เกิดการเข้าสู่ ปัญหาการวิจัยที่ “แปลก” มีความเฉพาะตัวอย่างมากดังที่ สมเกียรติ วันทะนะกล่าวถึงว่า “วิธีการเข้าสู่ ปัญหาของอาจารย์นครินทร์...จัดได้ว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแง่ของการสร้างเงื่อนไขให้ผู้อ่านต้อง ตื่นอยู่เสมอ จริงอยู่ แม้ลักษณะและท่วงทำนองการเขียนของเขาไม่ใช่แบบที่จะอ่านง่ายหรือ สนุกสนาน” (สมเกียรติ วันทะนะ, 2533, น. ข.)

ไทยศึกษาเชิงวิพากษ์ และไทยศึกษาแบบญี่ปุ่น

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ตระหนักถึงเงื่อนไขของการศึกษาสังคมไทยภายใต้ “สภาวะวิสัย” ของสังคมไทย หรือกล่าวขยายความได้ว่าต้องพิจารณาสังคมไทยใน “บริบท” ของสังคมไทย ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

“ความรู้เรื่องสังคมศาสตร์ไทย...เราต้องเข้าใจสภาวะวิสัยหรือความเป็นจริงที่อยู่
ที่นี่ เพราะฉะนั้นมันไม่ใช่เรื่องที่เป็นชาตินิยมหรือนิยมฝรั่ง” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์,
2536, น. 42)

ดังนั้นการวิเคราะห์สังคมไทยผ่านสายตาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จึงเป็นการตระหนักถึงสภาวะที่แท้จริงของสังคมไทยอย่างมาก โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีจากตะวันตกเป็นเครื่องมือในการช่วยวิเคราะห์ จึงแตกต่างไปจากการยึดมั่นในกรอบทฤษฎีอย่างเคร่งครัดแล้วนำมาวิเคราะห์สังคมไทยโดยละเลย “บริบท” ภายในสังคมไทย ความคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญอันมีผลต่อวิถีวิทยาในการวิจัยอย่างต่อเนื่องตลอดมา ดังความว่า

“ผมคิดว่า อย่างน้อยที่สุดในวงการสังคมศาสตร์ที่จะมาวิเคราะห์ปัญหาโดยไม่ยึดติดกับทฤษฎีตายตัวอย่างที่เราพูดกันไปแล้ว โดยพยายามพิจารณาถึงสภาวะวิสัยข้อเท็จจริงในสังคมไทยเป็นที่ตั้ง อะไรต่าง ๆ ผมเห็นว่าในหมู่นักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายรัฐศาสตร์เอง พูดได้ว่าในแนวทางนี้น้อยอยู่ น้อยอยู่มาก ๆ ที่เดียว”
(นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2536, น.78)

มุมมองดังกล่าว หรือเรียกได้ว่า “วิธีคิด” เป็นสิ่งที่นักวิชาการรุ่นก่อนหน้าได้ปูทางไว้แล้ว ตั้งแต่ เวกเซนเดียวกับการรับเอาประวัติศาสตร์นิพนธ์ แนวคิด ทฤษฎี จากโลกวิชาการตะวันตกที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ให้ความสนใจนั้นก็มีการเปิดรับมาตั้งแต่ทศวรรษ 2510 โดยมีนักประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่งที่ต้องการอธิบายประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากกรอบคิดแบบ “มหาบุรุษ” และแตกต่างไปจากประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพ

ต่อมาในทศวรรษ 2520 มีผลงานจากนักประวัติศาสตร์เสรีนิยม “หัวก้าวหน้า” อย่างต่อเนื่อง ที่มีบทบาทอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ อาทิ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ฉลอง สุนทราวณิชย์ สมเกียรติ วันทะนะ ฯลฯ ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เคยอ่านผลงานของนักวิชาการกลุ่มนี้ อีกทั้งยังแสดงความชื่นชอบต่อวิถีการศึกษาด้วย

ในช่วงทศวรรษ 2520 และการรวมกลุ่มของนักวิชาการ “หัวก้าวหน้า” โดยเฉพาะกรณีสถาบันจักรวาลวิทยา ที่เป็นการรวมกลุ่มของนักวิชาการที่มีภารกิจสำคัญ คือ การนำเข้างองค์ความรู้ใหม่ๆ สู่อสังคมไทย ซึ่งในกลุ่มหลังนั้นนครินทร์ เมฆไตรรัตน์มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดอยู่ตลอด

และคงต้องกล่าวถึงในวงวิชาการ “ไทยศึกษาเชิงวิพากษ์” ดังที่เกษียร เตชะพีระได้นิยามไว้เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ข้อสังเกต และการรื้อสร้างความรู้เกี่ยวกับจากนักวิชาการยุคนั้นสร้างผลสะท้อนต่อภูมิปัญญาวิชาการไทยอยู่ไม่น้อย (เกษียร เตชะพีระ, 2559)

ความเปลี่ยนแปลงของวงวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ไทยจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมความคิดของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ผ่านการเล่าเรียน การอ่าน การสนทนา และการเข้าร่วมกลุ่มทางวิชาการ ในที่นี้ขอยกกรณี นิธิ เอียวศรีวงศ์เป็นตัวอย่าง การมีโอกาสดำรงตำแหน่งที่เดียวกับนักประวัติศาสตร์ที่เขาชื่นชอบและติดตามผลงานมาตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2520 ซึ่งนครินทร์เมฆไตรรัตน์ยกให้เป็น “ครู” จากการที่มีโอกาสพบเจอกันช่วงระหว่างการสอนที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดังที่เขาได้ระบุว่า

“ผมว่าคนที่ช่วยผมมากทำให้ผมทะเล่เรื่องทั้งหมดได้ คือต้องนั่งคุยกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ สัก 3 ปี เป็นคนที่เก่งจริงๆ ในการตั้งคำถาม” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557)

วิธีการเข้าถึงปัญหา การตีความหลักฐาน และวิเคราะห์ที่ปรากฏในผลงานของนิธิ เอียวศรีวงศ์กล่าวได้ว่าเป็นวิธีวิทยาในทิศทางเดียวกับที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์สมานและยึดเป็นแนวทางการทำวิจัย เขาเห็นด้วยอย่างมากวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่นิธิ เอียวศรีวงศ์เคยกล่าวไว้

“ความก้าวหน้าของวิชาสังคมศาสตร์ (social science) ในระยะ 100 ปีที่ผ่านมา ทำให้นักประวัติศาสตร์สำนึกใน interconnection ของพฤติกรรมแ่งมุมต่างๆ ของมนุษย์มากขึ้น และในปัจจุบันนี้ เราจะผลิตนักประวัติศาสตร์ที่ไร้เดียงสาในเรื่อง เศรษฐกิจ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ฯลฯ โดยสิ้นเชิงไม่ได้เสียแล้ว” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2524, น. 151)

โดยทางนครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองเคยแสดงความเห็นในทิศทางเดียวกันว่า การวิจัยที่มีความคิด “ฐานคติที่แยกองค์วิชาความรู้ออกเป็นส่วนๆ และเป็นการแยกแบบเด็ดขาด ถึงขนาดที่ไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน คือ พยายามข้ามเข้าไปในพรมแดนของสาขาอื่นๆ ที่แม้ว่าจะมีเนื้อหาสัมพันธ์กัน” นั้นเป็นข้อผิดพลาดอย่างยิ่ง และยังขยายความต่อแม้ว่าความพยายามข้ามสาขานั้นแม้จะมีอุปสรรค “ที่ทุกฝ่ายคงไม่สามารถละทิ้งระเบียบวิธีวิทยา (discipline) ของตนเองลงไปได้” แต่ก็มิทางออกที่ควรปฏิบัติคือ การเรียนรู้ ผูกพัน แลกเปลี่ยนข้ามศาสตร์/สาขากันได้ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542, น.84)

“วิธีคิด” ทางประวัติศาสตร์ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์มีมุมมองคล้ายกันอย่างมาก คือ การให้ความสำคัญกับปัจจัยความเปลี่ยนแปลง “ภายใน” สังคมไทย ที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้เสนอไว้ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ใน “วัฒนธรรมกระฎุมพี” ตันรัตนโกสินทร์ ซึ่งแม้เวลาจะล่วงเลยผ่านมาจนถึงทศวรรษ 2550 นิธิ เอียวศรีวงศ์ก็ยังคงหนักแน่นกับคำอธิบายดังกล่าว ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นวิธีที่นักประวัติศาสตร์ไทยใช้กันมานานมาก ในการอธิบายกรณี “สนธิสัญญาเบาริง” ว่าฝรั่งเศสสร้างเงื่อนไข แล้วชนชั้นนำสยามเล็งเห็นโอกาส จึงทำตามเงื่อนไขดังกล่าวทำให้สยามรอดพ้นจากภัยจักรวรรดินิยม ซึ่งนิธิ เอียว ศรีวงศ์ได้เสนอวิธีคิดที่ต่างออกไป คือ การมองจากความเปลี่ยนแปลง “ภายใน” สังคมสยามเอง และต้องตระหนักถึง “ความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลง” ด้วยเสมอในการศึกษาประวัติศาสตร์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555)

ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองก็มีความคิดทำนองเดียวกันที่มองว่าวัฒนธรรมทางความคิดจากภายนอกสังคมไทย เข้ามาก็ต้องถูก “ปรับ” ให้อยู่ในบริบทสังคมการเมืองไทย ดังนั้นการทำความเข้าใจความคิดจากปัจจัย “ภายใน” จึงเป็นสิ่งที่ควรพึงพิจารณา ดังข้อความต่อไปนี้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีคิดในวิธีวิทยาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

“หลักแนวคิดต่างๆ ทั้งหลายเมื่อแรกเข้ามาสู่สังคมการเมือง ก็ล้วนเข้ามาที่ “หน้าประตูบ้าน” ทั้งสิ้น การที่จะเข้ามาสู่ “ข้างในบ้าน” เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลา...”
(นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542, น.84)

และคงต้องกล่าวถึงนักวิชาการชาวญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลทางวิชาการต่อนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ อย่างมากนั่นก็คือ เอจิ มูราชิม่า ผู้ที่เขายกย่องให้เป็น “ครู” คนหนึ่ง ซึ่งเขาได้มีโอกาสเรียนรู้จากการสนทนาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2523 และร่วมทำวิจัยกับเอจิ มูราชิม่า นับแต่นั้นเป็นต้นมาทั้งในฐานะผู้ช่วยนักวิจัย ลูกศิษย์ นักวิจัยร่วม ผู้ร่วมแปลหนังสือ ทั้งนี้กล่าวโดยสรุปได้ว่าสิ่งที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้รับจากเอจิ มูราชิม่า อย่างเด่นชัด คือ ความสนใจในการศึกษา “วัฒนธรรมทางความคิด” โดยเฉพาะเรื่องชาติ-ชาตินิยม และ วิธีวิทยาในการวิจัยที่เน้นความสำคัญของ “หลักฐาน” อย่างมากและเคร่งครัด ซึ่งต้องอาศัยการทุ่มเทเวลาในการค้นคว้าอย่างมากทั้งการสำรวจเอกสารชั้นต้น การสัมภาษณ์ และการตีความ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2528, น.ช; Nakharin, 2004, p.3) ซึ่งอาจเรียกลักษณะการทำงานแบบนี้ว่า “ไทยศึกษาสกุลญี่ปุ่น” (เกษียร เตชะพีระ, 2559)

วิธีการดำเนินการวิจัยแบบฉบับญี่ปุ่นที่มีจุดเด่นเรื่องการ “คลุก” กับเอกสารชั้นต้นอย่างเข้มข้นเป็นจุดเด่นประการหนึ่งในงานวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ กล่าวได้ว่าหากการตั้งคำถาม กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ และการออกแบบโครงเรื่องเป็นสิ่งสำคัญที่พึงมีในกระบวนการวิจัยทาง

ประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าวมาฉันใด สิ่งที่เขาได้เล่าย่กัน คือ หลักฐานทางประวัติศาสตร์และการตีความ อนึ่งคงเป็นที่ทราบกันดีว่านักประวัติศาสตร์ไทยจำนวนหนึ่งได้ปฏิเสธวิธีการศึกษาแบบปฏิฐานนิยม (positivism) ที่เชื่อว่าหลักฐานจะอธิบาย “ความจริง” ทางอดีตโดยตัวมันเอง ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้น ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองก็ได้รับอิทธิพลจากความคิดดังกล่าวนี้ (ทั้งความคิดจากโลกตะวันตก และวงวิชาการไทย)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์จึงอยู่ในฐานะข้อมูลที่นักประวัติศาสตร์ต้องเอาไปค้นคว้า ทำความเข้าใจ และดึงข้อมูลออกมาเพื่อนำไปสู่การตีความหลักฐาน ซึ่งการตีความนี้ก็ต้องอยู่ในขอบเขตที่หลักฐานได้แสดงให้เห็น

การค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์จึงเป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ โดยเฉพาะหลักฐานชั้นต้นที่ได้จากเอกสารราชการ งานเขียนร่วมสมัยนั้นๆ (เช่นตำรา สารคดีการเมือง วารสาร หนังสือพิมพ์) และข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ดังในกระบวนการวิจัยที่มีผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายคือ หนังสือการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งใช้เวลา 10 ปี ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้เข้าไป “คลุก” กับเอกสารที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยได้พยายาม “อ่านให้หมดไว้ก่อน” และ “ไม่พยายามแบ่งเอกสาร” ว่าเกี่ยวข้องกับประเด็นใด เรื่องใดบ้าง (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2536, น. 115) วิธีดังกล่าวนี้จึงทำให้นักประวัติศาสตร์ทำความเข้าใจกับอดีตผ่านเอกสารโดยปราศจาก “อคติ” (มากที่สุด) ขณะเดียวกันก็ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างสูงมาก

แม้ว่านครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จะเคยกล่าวแบบถ่อมตัวไว้เมื่อ ปี พ.ศ. 2528 ว่า “ไม่มีอะไรเป็นข้อมูลที่ค้นพบใหม่ เพราะได้มีการอ้างอิงอยู่ในงานวิจัยเท่าที่ผ่านมายุ่บ่างแล้ว” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2528, น.4) แต่ทว่าการจัดระเบียบข้อมูลจำนวนมาก และการวิพากษ์หลักฐานก็ช่วยให้ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์สามารถปะติดปะต่อเรื่องราวในอดีตให้มีเค้าโครงขึ้นมาได้ เมื่อมีการเทียบเคียงกับหลักฐานอื่นๆ และการสัมภาษณ์บุคคลร่วมสมัยการปฏิวัติสยาม 2475 ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ให้ความเห็นว่า “การสัมภาษณ์ การอ่านเอกสารทำให้เกิดรายละเอียดเกิดความซับซ้อนของเหตุการณ์เป็นจำนวนมาก” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557) และ “การสัมภาษณ์มันเป็นวิธีการหาความรู้อย่างหนึ่ง หลังจากนั้นผมก็เริ่มสนใจว่าผมจะสัมภาษณ์ใคร” ซึ่งประสบการณ์จากการสัมภาษณ์บุคคลเมื่อครั้งเป็นผู้ช่วยนักวิจัยเออีจิ มูราชิม่า ได้ถูกนำมาใช้ในการแสวงหา “ข้อเท็จจริง” ในอดีตจากบุคคลร่วมสมัยการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้มีโอกาสสัมภาษณ์หลายท่านได้แก่ หลวงประเจ็ดอักษรลักษณ์ (สมโภช อัสวานนท์) พระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา) วิจิตร ลุทิตานนท์ อุภัย พินธุโยธิน ไพโรจน์ ชัยนาม สุภา ศิริमानนท์ ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร ประยูร ภมรมนตรี สมหวัง สารสาสน์ สังข์ พิธินัย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2557, น.6-8)

สิ่งที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ระบุถึงกระบวนการค้นคว้าหลักฐานว่า “ได้มีการตรวจสอบหลักฐานและเอกสาร จึงตั้งสมมติฐาน แล้วได้กลับไปตรวจสอบเอกสาร กลับมาตรวจสอบสมมติฐานอีกหลายครั้ง” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2528, น.4) จึงมีความจริงอยู่มาก ดังเป็นที่รับทราบกันในกลุ่มนักประวัติศาสตร์ไทย

การตระหนักในความสำคัญของหลักฐานขั้นต้นจากเอกสารและการสัมภาษณ์นี้ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างหนึ่งของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ที่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการอย่างสูง

การใช้เอกสารขั้นต้นอย่างเข้มข้นของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้รับอิทธิพลจากเอจิ มูราชิม่า “ครู” ของเขาตั้งแต่การร่วมงานกันเมื่อปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมานั้น เมื่อนครินทร์ เมฆไตรรัตน์รับหน้าที่อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ก็ได้ถ่ายทอดวิธีการดังกล่าวสู่ลูกศิษย์ภายใต้การควบคุมวิทยานิพนธ์ที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัวอย่างเช่น กรณีของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ วาสนานาน่วม พัชราภา ตันตราจิน มาลินี คุ่มสุภา รวมทั้งลูกศิษย์ที่เรียนในระดับปริญญาตรี และ/หรือโทแล้วมีโอกาสได้ร่วมทำงานวิจัยและร่วมสอนที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อย่างใกล้ชิดก็ยิ่งตอกย้ำความสำคัญของหลักฐานขั้นต้น เช่น วสันต์ เหลืองประภัสร์ ประจักษ์ ก้องกีรติ ภูริ พวงศ์ เจริญรวมถึงผลงานรัฐศาสตร์แนวสถาบันการเมือง และการปกครองท้องถิ่นของศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์ ก็ยังคงใช้หลักฐานขั้นต้นอย่างแน่นหนา

3.2 วิธีวิทยาในการวิจัยด้านรัฐศาสตร์ - การเมืองไทย

การจำแนกผลงานวิจัยและวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ออกเป็นกลุ่ม “ประวัติศาสตร์” กับกลุ่ม “รัฐศาสตร์” อย่างชัดเจนคงเป็นเรื่องมีปัญหายุ่งยากไม่น้อย เนื่องจากผลงานหลายชิ้นต่างจัดอยู่ได้ทั้งสองกลุ่ม ตัวอย่างเช่น ผลงานชิ้นเอก คือ “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” และ “กรณี ร.7 ทรงสละราชสมบัติ : การตีความและการสานต่อความหมายทางการเมือง” ต่างก็เป็นทั้งงานประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ ดังนั้นการจำแนกกลุ่มงานรัฐศาสตร์ที่ผู้วิจัยจำแนกไว้ในหัวข้อนี้จะหมายถึงกลุ่มงานที่นอกเหนือจากกลุ่มงานประวัติศาสตร์ดังที่กล่าวมาในหัวข้อก่อนหน้า

การวิจัยทางรัฐศาสตร์ที่มีกลิ่นอายมนุษยศาสตร์

การวิจัยด้านรัฐศาสตร์ ทั้ง “รัฐศาสตร์กระแสหลัก” และ “รัฐศาสตร์ทวนกระแส” ในขอบเขตเกี่ยวกับการเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่น การกระจายอำนาจ การปฏิรูประบบราชการ สถาบันทางการเมือง รัฐธรรมนูญ ฯลฯ นับว่าเป็นพื้นที่ทางวิชาการอีกพื้นที่หนึ่งที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์มีบทบาท

สำคัญในการสร้างสรรค์องค์ความรู้ซึ่งมีผลกระทบต่อทั้งวงวิชาการและสังคมการเมืองไทยนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงทศวรรษ 2550 นั้น วิธีวิทยาในการวิจัยก็ได้มุ่งการใช้ทฤษฎีหลัก/ทฤษฎีที่เป็นสากล (grand theory) อันใดอันหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ให้แสดงทัศนะต่อว่า

“การใช้แนวคิดใดแนวคิดหนึ่งเป็นการเฉพาะ ย่อมทำให้การศึกษาวิจัยจะมีข้อจำกัดของการศึกษาไปตามสมมติฐาน หรือตามฐานคติของแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวนั้น เพียงแนวทางเดียว” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542, น.11)

ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวทำให้นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เลือกที่จะใช้วิธีวิทยาแบบ “องค์รวม” (holistic approach) ซึ่งก็คือ “สหวิทยาการ” นั่นเอง โดยมีการปรับใช้สมมติฐานและแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ เข้ากับข้อเท็จจริงและบริบท (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542, น.11) จะเห็นได้ว่าวิธีวิทยาดังกล่าวสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับ “วิธีการทางประวัติศาสตร์” ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ใช้ในการวิจัยดังที่ได้กล่าวในหัวข้อก่อนหน้านี้

การที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์มีสถานะทางวิชาการด้านหนึ่งเป็นนักรัฐศาสตร์ ที่มียานวิจัยจำนวนมากในแขนงนี้ทั้งงานวิจัย “รัฐศาสตร์กระแสหลัก” (เช่นงานวิจัยเชิงสถาบัน พรรคการเมือง รัฐธรรมนูญ) และ “รัฐศาสตร์ทวนกระแส” ทั้งนี้พบว่างานวิจัยด้านรัฐศาสตร์หลายชิ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2530 – 2550 ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ นั้นจะให้ความสำคัญกับ “มิติทางประวัติศาสตร์” อยู่ด้วย⁺

การอธิบายให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ จะช่วยให้เห็นความเปลี่ยนแปลง การคลี่คลายตัว รวมถึงการเปลี่ยนผ่าน จึงสามารถกล่าวได้ว่าพื้นฐานความสำคัญของประวัติศาสตร์จะช่วยเติมเต็ม

⁺ ข้อสังเกตดังกล่าวของผู้วิจัยตรงกับที่วสันต์ เหลืองประภัสร์วิเคราะห์แนวทางการศึกษาด้านบริหารรัฐกิจของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ว่ามีสามมุมมอง (perspective) คือ มุมมองในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Perspective) มุมมองในเชิงสถาบัน (Institutional Perspective) และมุมมองในเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Perspective) ซึ่งจะเห็นได้ว่าแม้จะเป็นงานวิจัยด้านรัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ก็นำเอาจุดเด่นของวิธีการทางประวัติศาสตร์มาใช้ในการวิจัยด้วยเสมอๆ ซึ่งวสันต์ เหลืองประภัสร์ กล่าวถึงการนำเอาวิธีการทางประวัติศาสตร์มาใช้ในการวิจัยบริหารรัฐกิจไทย 3 ประการ คือ หนึ่ง การให้น้ำหนักความสำคัญกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สอง การให้น้ำหนักความสำคัญกับข้อมูลเชิงประจักษ์และบริบทแวดล้อม และสาม การตีความเพื่อขมวดเป็นข้อค้นพบบนฐานของข้อมูลที่เป็นจริงและหลากหลาย ตีรายละเอียดเพิ่มใน วสันต์ เหลืองประภัสร์. “ศ.ดร. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ กับมุมมองต่อรัฐ กลไกรัฐ และการบริหารรัฐกิจไทย”. คีอฟ้ากว้าง...60 ปี นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ฐิติ พวงค์เจริญ, (บรรณาธิการ). อ้างแล้ว, หน้า 68- 79.

ให้งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีชีวิตชีวา ทราบถึงที่มาของปัญหาว่ามีพัฒนาการดำเนินมาอย่างไรดังที่ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ กล่าวถึงการศึกษาความคิดในอดีตเป็นประโยชน์ที่

“จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวมในสภาพของปัญหาที่ดำรงอยู่
ในปัจจุบัน รวมทั้งอาจจะช่วยให้เกิดการพินิจพิเคราะห์ใหม่ หรือคิดใหม่เพื่อการ
ปรับปรุงแก้ไข” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542)

ตัวอย่างงานวิจัยด้านรัฐศาสตร์ในทศวรรษ 2530 ที่ศึกษาเกี่ยวกับพรรคการเมืองไทย เรื่อง The Economic Base and Power of Modern Thai Political Parties. เนื้อหาส่วนหนึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยที่ส่งผลต่อพรรคการเมือง 3 ระยะ (Nakharin, 1991, pp.55-87) และงานวิจัยเกี่ยวกับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เรื่อง Local Magnates and Their Power Contexts in Upper-Central Thailand : A Prolegomenon. ก็มีการออกแบบโครงเรื่องโดยได้อธิบายถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ปูพื้นฐานก่อนเข้าสู่การวิเคราะห์ (Nakharin, 1993)

งานวิจัยในช่วงทศวรรษ 2540 เกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่น เรื่อง การเมืองท้องถิ่นกับการพัฒนาประชาธิปไตย : ศึกษาเปรียบเทียบการเมืองท้องถิ่นของสองนครในเขตภาคเหนือของไทย. (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2542) งานวิจัยเชิงสถาบันเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารราชการส่วนภูมิภาค เรื่อง “สถานภาพและทิศทางการบริหารราชการส่วนภูมิภาคในอนาคต” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2544) และบทบาทของเจ้าหน้าที่ในระดับล่างที่ใกล้ชิดกับชุมชนระดับล่างคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในงานวิจัยที่ชื่อว่า บทบาทและอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านกับการปกครองท้องถิ่น. (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546) ซึ่งงานวิจัยที่กล่าวมานั้นการออกแบบโครงเรื่องต่างก็ให้ความสำคัญกับพัฒนาการในอดีต/ภูมิหลังอยู่ด้วย เพื่อช่วยให้การอธิบาย “ปัจจุบัน” (ในขณะนั้น) ให้เห็นภาพของเปลี่ยนแปลงและเชิงมิติเปรียบเทียบในอดีต

และในงานวิจัยช่วงทศวรรษ 2550 เรื่อง ความก้าวหน้ากระบวนการกระจายอำนาจในประเทศไทยและข้อเสนอ : โครงการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น. (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2552) ที่ได้ออกแบบเนื้อหาส่วนหนึ่งกล่าวถึงพัฒนาการของการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาและเรื่อง แนวทางปฏิรูปความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหาร. ที่เนื้อหาส่วนหนึ่งได้อธิบายถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ช่วง

ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน โดยตั้งชื่อหัวข้อว่า “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์: จากประชาธิปไตยครึ่งใบสู่ความไร้เสถียรภาพ” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, และภุรี พวงศ์เจริญ, 2558)

จะเห็นว่าในการออกแบบการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ แม้จะเป็นงานวิจัยรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ แต่ก็ให้ความสำคัญกับมิติประวัติศาสตร์อยู่ด้วยเสมอๆ ดังนั้นกับคำกล่าวที่ว่าความรู้ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์จะช่วยให้การวิจัยเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจและการสร้างองค์ความรู้ที่กว้างขวาง ลุ่มลึก และซับซ้อนก็คงมิใช่เรื่องกล่าวเกินเลยแต่ประการใด

และประการสุดท้ายงานวิจัยด้านรัฐศาสตร์นี้ล้วนแล้วเกี่ยวข้องกับการวิจัย “วัฒนธรรม” ซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งที่ “นักมนุษยศาสตร์” สนใจศึกษา ทั้งในขอบเขตวัฒนธรรมการเมือง วัฒนธรรมการปกครองทั้งในรูปแบบท้องถิ่น ท้องที่ การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2544; 2546; นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, และภุรี พวงศ์เจริญ, 2558) จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าวิถีวิทยาในการวิจัยด้านรัฐศาสตร์ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์นั้นมีความเป็น “มนุษยศาสตร์” ผ่องแผ้วอยู่ด้วย ที่ให้ความสำคัญทั้งบริบทประวัติศาสตร์ และการให้ความสำคัญกับการวิจัยมิติวัฒนธรรม

การวิจัยความคิดทางสังคมและการเมืองไทย และความคิดทางสังคมและการเมืองของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (บางประการ) ผ่านงานวิจัย

การวิจัยความคิดทางสังคมและการเมืองไทย ในผลงานวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ มีจุดเด่นประการหนึ่ง โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวข้องกับ “ชาตินิยม” ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเอจิ มูราชิม่า และนักวิชาการตะวันตกหลายท่าน ทั้งนี้คำว่า “ชาตินิยม” คงมีความหมายที่ใหญ่มากเกินไปเสียจนเกินไป นครินทร์ เมฆไตรรัตน์จึงนำเสนอให้พิจารณา “ชาตินิยม” ที่มีทั้ง “ชาตินิยมทางการ” (official nationalism) ชาตินิยมมวลชน (popular nationalism) และในบางแง่มุมอาจจะเรียกความคิด อุดมการณ์นั้นๆ หาเรียกได้ว่าเป็นชาตินิยม ในทางตรงกันข้ามมันคือ “ลัทธิรักชาติบ้านเมือง” (patriotism) ซึ่งนี่ก็ข้อเสนอของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอเดิมๆ ของนักวิชาการที่ได้เสนอมานาน

ข้อถกเถียงดังที่กล่าวมานี้ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้อาศัยทั้งมโนทัศน์เป็นกรอบชี้แนวทางในการตั้งคำถามและการเข้าสู่ปัญหาในการวิจัย และอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนักแน่นเพื่อการชี้ให้เห็นว่าข้อเสนอของเขามีความสมเหตุสมผล และน้ำหนักเพียงพอ ซึ่งการผสมผสานทั้งสองสิ่งเข้าด้วยกันนับว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของการวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ที่เริ่มต้นจากการ

“ไม่เห็นด้วย” ที่ที่กักจะกล่าวถึงความคิดต่างๆ เป็นชาตินิยมไปเสียหมด นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จึงพยายามแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่าง patriotism กับ nationalism

ดังปรากฏในงานวิจัยที่ใช้กรอบคิดชาตินิยมและรักชาติบ้านเมืองในการเข้าสู่ปัญหาการวิจัย ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2530 ในผลงานชื่อ “วิเคราะห์หนังสือต้องห้ามไทย” (2539) และปรากฏเรื่อยมาในทศวรรษ 2540 ใน “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประหารชาติ” (2542) “การสถาปนาอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้นเหนือรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม: ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยการเมืองระหว่างปัญญาชนกับการเมืองของปัญญาชน” (2543) และ “แนวความคิดชาติบ้านเมือง: กำเนิด พัฒนาการ และอำนาจการเมือง” (2549)

และข้อสังเกตเรื่องความคิดทางสังคมและการเมืองของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ที่สะท้อนผ่านงานวิจัย ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็น คือ แนวความคิดจารีตประเพณี และเสรีนิยม

เมื่ออ่านผลงานวิจัยและวิชาการของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์มักจะพบคำว่า “จารีตประเพณี” (รวมถึง “ประเพณี” หรือ “จารีต” เฉยๆ) ผู้วิจัยสังเกตว่าเป็น “คำ” ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เลือกใช้มาตลอดสาม ซึ่ง “คำ” ย่อมเชื่อมโยงกับ “ความคิด” และมี “ความหมาย” อยู่เบื้องหลัง ซึ่งผู้วิจัยได้ถอดออกมาสองประเด็น คือ หนึ่ง การนำเสนอเชิงเปรียบเทียบ และสองสะท้อนความคิดของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ที่ให้คุณค่า/ความสำคัญกับวัฒนธรรมแบบ “จารีตประเพณี”

การใช้คำว่า “จารีตประเพณี” ในเชิงวิธีวิทยา เป็นการจำแนก/จัดกลุ่มเพื่อให้เห็นความแตกต่าง ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาในเชิง “เปรียบเทียบ” ซึ่งทำให้เห็นความละเอียดแตกต่าง นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เองได้ออกแบบการศึกษาเชิงเปรียบเทียบดังกล่าวปรากฏให้เห็นมาตลอด เช่น ในงานวิจัยการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ในส่วนของการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองของราษฎร ก็ได้ออกแบบการอธิบายสองลักษณะคือ การเคลื่อนไหวแบบจารีตประเพณี และการเคลื่อนไหวแบบสมัยใหม่ งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องเล่า วาทกรรม “กษัตริย์นักประชาธิปไตย” มีการแบ่งกระบวนการจัดการความจริงแบบจารีตประเพณี และกระบวนการจัดการความจริงแบบใหม่ การวิเคราะห์รัฐธรรมนูญไทย ที่แบ่งเป็นรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรและรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี การวิเคราะห์วาทกรรมประชาธิปไตยที่แบ่งออกเป็นสำนักคิดประเพณีและสำนักคิดตะวันตก วิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ไทย ที่แบ่งออกเป็นแนวการศึกษาแบบจารีตประเพณีและรัฐศาสตร์ทวนกระแส ฯลฯ

ประการที่สอง “จารีตประเพณี” สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับรากฐานทางภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรม “เดิม” ทั้งนี้ “จารีตประเพณี” ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์มักกล่าวถึงเสมอมิได้หมายถึง “วัฒนธรรม” ที่เป็นไทยแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่หากว่ามีการปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลง คัดสรรรับเอาสิ่ง

ใหม่ ๆ อยู่เสมอ แต่ก็ไม่ถึงกับเปลี่ยนโฉมไปอีกแบบแต่อย่างใด สิ่งนี้จึงสะท้อนถึงมุมมองต่อวัฒนธรรมที่เน้นถึงความสืบเนื่องจากรากฐานเดิม และการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ๆ ตามกาลเวลา

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จึงมีใช้นักวิชาการสายวิพากษ์แบบ “สุดโต่ง” พื้นฐานความคิดที่ไม่ได้สมานานมาร์กซิสต์และการเข้าร่วมขบวนการนักศึกษาคงเป็นปัจจัยสำคัญในประการนี้ ภาพการวิเคราะห์สังคมการเมืองไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และองค์ความรู้จึงมิได้แบ่งออกเป็น ขาว-ดำ ทว่ายังคงมีพื้นที่ตรงกลางที่พราหมณ์ไม่ขาวไม่ดำอยู่ ดังนั้นในความคิดของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์หากวัฒนธรรมคือแบบแผนที่กำหนดให้มนุษย์ต้องเดินตาม วัฒนธรรมแบบ “จารีตประเพณี” จึงมีความสำคัญอันเป็นรากฐานให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ “พลิกกลับฉับพลัน” จนเกินไป

ข้อสังเกตจากผู้วิจัยเมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับงานวิจัยที่สร้างข้อ “ข้อกังขา” ในบรรดานักวิชาการจำนวนหนึ่ง เรื่อง “*พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีลัทธิราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย*” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549) ซึ่งเป็นผลงานที่ได้รับคำวิจารณ์อย่างมากจากนักปัญญาชนสาธารณะและนักประวัติศาสตร์ อาทิ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ธงชัย วินิจจะกุล และสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล โดยเฉพาะรายหลัง ถึงกับวิจารณ์อย่างรุนแรงว่าเปรียบเสมือน “*การฆ่าตัวตายทางวิชาการของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์*” (ดู ศราวุฒิ วิสาพรหม, 2561)

งานวิจัยชิ้นนี้คงสร้างความแปลกใจอยู่ไม่น้อยแก่ผู้ที่เคยอ่านผลงาน *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475* ซึ่งเป็นผลงานที่ “กลั่น” ออกมาจากการมโนความรู้สึกของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2520 - 2530 ที่เผยความปรารถนาอย่างชัดเจนที่จะก้าวข้ามการศึกษาที่เน้นบุคคลหนึ่งๆ หรือที่เรียกว่าแนวทางมหาบุรุษ (Great man) ทว่าผลงานที่เผยแพร่เมื่อ ปี พ.ศ. 2549 กลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเงื่อนไขและความคิดของเบื้องหลังผลงานชิ้นดังกล่าว สามประเด็นคือ หนึ่งพื้นฐานความคิดเรื่องจารีตประเพณีดังที่ได้กล่าวไป สอง สถานะทางสังคมการเมือง ที่ได้ดำรงตำแหน่งคณบดีคณะรัฐศาสตร์ และตำแหน่งผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ปรึกษาในองค์กร หน่วยงานราชการอีกหลายแห่งในช่วงทศวรรษ 2540 และสุดท้าย คือ ตัวตนและความคิดแบบ “เสรีนิยม” ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ทว่ามีใช้เสรีนิยมในลักษณะวิพากษ์สุดโต่งหรือรุนแรง หากแต่เป็นเสรีนิยมในอีกความหมายหนึ่ง ซึ่งการอธิบาย “จุดยืน” และ “ตัวตน” ของตนเองเมื่อปี พ.ศ. 2547 คงพอทำให้เข้าใจความคิดทางสังคมและการเมืองของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ดังความว่า

“เข้าใจจุดยืนของพวกเสรีนิยมมากขึ้นว่ามีได้แปลว่าพวกนิยมเสรี หรือนิยมของฟรี หรือมีความเห็นแบบล่องลอยไปมาหาหลักการอะไรไม่ได้ ในทางตรงกันข้ามพวกเสรีนิยมมีจุดยืนทางการเมืองที่หนักแน่นอยู่ด้วย นั่นคือ มุ่งให้เกิดการประนีประนอม

ออมชอมของผู้คนในสังคมบนกระบวนการใช้เหตุและผล อีกทั้งมุ่งแสวงหาการประสาน
“อดีต” เข้ากับ “ปัจจุบัน” มิใช่พูดถึงอดีตแบบแบ่งแยก รวมทั้งไม่ได้มุ่งให้เกิดฝักฝ่าย
ทางการเมืองตลอดเวลาและตลอดไป” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549, น. 81)

สรุป

วิธีวิทยาและการสร้างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทยของศาสตราจารย์
ดร. นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ มีลักษณะที่ผู้วิจัยสรุปว่า “สหวิทยาการ” ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยทั้งภายใน
และภายนอกตลอดสามสิบปีเศษได้หล่อหลอมความคิดของนักวิชาการอาวุโสท่านนี้แล้วได้สะท้อน
ออกมาผ่านงานวิจัยและผลงานวิชาการจำนวนมาก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าบทเรียนทั้งจุดเด่นและข้อจำกัด
จากการ “ถอด” วิธีวิทยาที่กล่าวมาคงเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ โดยเฉพาะนัก
ประวัติศาสตร์ที่พึงกระทำติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ทาง
วิชาการ เพื่อเรียนรู้การหยิบยืมองค์ความรู้ “ข้ามศาสตร์” มาใช้ในการวิจัย ขณะเดียวกันก็พึง
ตระหนักถึงสิ่งที่เรียกว่า “วิธีคิด” ควบคู่ไปด้วย ขณะเดียวกันก็ยังเป็นประโยชน์อย่างยิ่งยวดต่อนัก
รัฐศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นรัฐศาสตร์ “กระแสหลัก” หรือ “ทวนกระแส” ก็ตาม ดังที่เห็นจากกรณี
การศึกษาเกี่ยวกับสถาบันการเมือง รัฐธรรมนูญ รวมถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น การกระจายอำนาจ
กลไกในระบบการเมือง และการบริหารราชการส่วนภูมิภาคฯ ที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ให้
ความสำคัญกับมนุษยศาสตร์ด้วย ซึ่งทำให้งานวิจัยมีมิติที่ลุ่มลึก ละเอียดย่อ่น เห็นถึงความ
เปลี่ยนแปลง และการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจถึง “การเมือง” ในบริบทสังคมไทย

บรรณานุกรม

- เกษียร เตชะพีระ. (2561). แสดงความเห็นในการประชุมนำเสนอโครงการวิจัยเรื่อง “วิธีวิทยาและ
องค์ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และวัฒนธรรมจากผลงานของนักมนุษยศาสตร์ นักมานุษยวิทยา
และนักรัฐศาสตร์ไทย”. ณ โรงแรมแคนทารีฮิลล์ เชียงใหม่ วันที่ 27 กรกฎาคม 2561.
_____. (2559). *นัยทางการเมืองของประกาศเลิกหมอบคลานกราบไหว้ในรัชกาลที่ 5 (1)*. มติชนสุด
สัปดาห์. 36 (1885). ฉบับวันที่ 30 กันยายน - 6 ตุลาคม 2559.

การเสนา Bowring: the Treaty that Change Bangkok (สนธิสัญญาเบาริงเปลี่ยนกรุงเทพ ?).

(2555). นำเสนอโดย มาลินี คุ่มสุภา ร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ วันเสาร์
ที่ 18 สิงหาคม 2555 ที่ร้าน Book Re: public. สืบค้นจาก

<https://www.youtube.com/watch?v=nzOzzVnE5fs> และ

<https://www.youtube.com/watch?v=aJT64Je5jrc>

คณะกรรมการการอุดมศึกษา, สำนักงาน. (2561). ทำเนียบผู้ดำรงตำแหน่งวิชาการ. สืบค้นจาก

http://www.nap.mua.go.th/FacultyRecord/committee_file.aspx.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2537). วิถีวิทยาในการวิจัยประวัติศาสตร์ของชาติ: ข้อพิพาทสำหรับการ

พัฒนาวิเทศคดีศึกษาในประเทศไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ อนาคตของ

วิเทศคดีศึกษาในประเทศไทย: ศักยภาพและทิศทาง. วันที่ 10-11 พฤศจิกายน 2537 ณ

โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน พัทยา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2556). ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง. นนทบุรี : ฟาเดียวกัน.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2557). “80 ปี แห่งการปฏิวัติสยาม” จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี

ประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.

_____. (2557). ปาฐกถาวิชาการ "การปฏิวัติ 2475: ความรู้ ความไม่รู้ และความไม่ยอมรับ". พิธีมอบ

รางวัลเกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการปาฐกถาทางวิชาการโดย กิตติยา

จารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 26 มิถุนายน 2557 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=PsmF6UsAZhE>.

_____. (2553). การเสนาเรื่อง พรหมแดนการเมือง พรหมแดนความรู้ของการปฏิวัติสยาม พ.ศ.

2475. เปิดตัวหนังสือการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 วันที่ 24 มิถุนายน 2553 ณ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. สืบค้นจาก

<https://www.youtube.com/watch?v=1gh5i8ifCpo>.

_____. (2553). การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. พิมพ์ครั้งที่ 5 (ฉบับแก้ไขและปรับปรุงครั้งที่ 3).

กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน.

_____. (2552). ความก้าวหน้ากระบวนการกระจายอำนาจในประเทศไทยและข้อเสนอ : โครงการ

เสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการกระจาย

อำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่ง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. (2549). พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีลัทธิราชสมบัติกับการเมืองการปกครอง

ไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549). แนวความคิดชาติบ้านเมือง: กำเนิด พัฒนาการ และอำนาจการเมือง. *วารสารธรรมศาสตร์*, 27 (2), 2 - 41.
- _____. (2549). กรณี ร.7 ทรงสละราชสมบัติ : การตีความและการสานต่อความหมายทางการเมือง. กรุงเทพฯ: คปไฟ.
- _____. (2546). บทบาทและอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านกับการปกครองท้องถิ่น. รายงานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการกฤษฎีกา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกฤษฎีกา.
- _____. (2546). *ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน
- _____. (2544). *สถานภาพและทิศทางการบริหารราชการส่วนภูมิภาคในอนาคต*. รายงานวิจัยเสนอต่อสถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2543). “การสถาปนาอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้นเหนือรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม: ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยการเมืองระหว่างปัญญาชนกับการเมืองของปัญญาชน”. *บทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการ วิถีนักคิด/ปัญญาชนไทย-เทศ: อดีต ปัจจุบัน อนาคต*. วันศุกร์ที่ 10 – วันเสาร์ที่ 11 มีนาคม 2543 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2542). *วิชารัฐศาสตร์ในบริบทของประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง*. *รัฐศาสตร์สาร*. 21 (1), 23-76.
- _____. (2542). *พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ*. *รัฐศาสตร์สาร*. 21 (3), 1 – 104.
- _____. (2542). *การเมืองท้องถิ่นกับการพัฒนาประชาธิปไตย : ศึกษาเปรียบเทียบการเมืองท้องถิ่นของสองนครในเขตภาคเหนือของไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- _____. (2542). *สถานภาพของความรู้ทางประวัติศาสตร์เรื่องรัฐและรัฐบาลไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2534). *รัฐธรรมนูญจารีตกับเสถียรภาพทางการเมือง*. *รัฐศาสตร์สาร*. 17 (1), 90 - 104.
- _____. (2525). *การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม : פרמแดนแห่งความรู้*. เอกสารวิชาการหมายเลขที่ 27. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2524). *ทฤษฎีการพัฒนาแบบกึ่งเมืองขึ้น*. *รัฐศาสตร์สาร*, 7 (2), 21-74.
- _____. (2524). “วิจารณ์ความหมายของประวัติศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์” *รวมบทความประวัติศาสตร์*, 2 (3), 148 – 153.

- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และภุรี พวงศ์เจริญ. (2558). *แนวทางปฏิรูปความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหาร*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, และบุศรินทร์ โตสงวนวงศ์. (2539). “วิเคราะห์หนังสือต้องห้ามไทย”. *รัฐศาสตร์สาร*. 19 (3), 110-138.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2553). *นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ฟันธงเลือกตั้งต้นปีหน้า สูตรผสมหลายพรรค ชี้นำไทยอำนาจนิยมชัดๆ*. สืบค้นจาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1277714632 .
- “ปริทัศน์เสวนา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475”. (2536). *วารสารธรรมศาสตร์*, 19 (2), 114 – 138.
- ภุรี พวงศ์เจริญ, (บรรณาธิการ). (2561). *คือฟ้ากว้าง...60 ปี นครินทร์ เมฆไตรรัตน์*. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 132 ตอนพิเศษ 310 (25 พฤศจิกายน 2558), 1
- “รายงานการเสวนา เรื่อง เสน่ห์ จามริก กับงานและสังคมไทย” (2536). *วารสารธรรมศาสตร์*. 19 (2), 20 – 110.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2533). “คำนำ” ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. *ความคิด. ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*. กรุงเทพฯ :สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2555). *24 มิถุนา: การตีความ 4 แบบ*. สืบค้นจาก <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=803>.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ ประวัติศาสตร์วิธีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน (พ.ศ.2435-2535)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สายชล สัตยานุรักษ์ กฤษณ์เพชร โสมณวัตร, เกษรา ศรีนาคา, ญัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว, ศราวุฒิ วิสาพรม, และอาสา คำภา. (2561). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์บทสังเคราะห์วิธีวิทยาและองค์ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และวัฒนธรรมจากผลงานของนักมนุษยศาสตร์ นักมานุษยวิทยา และนักรัฐศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Burke, Peter. (1990). *The French Historical Revolution: The Annales School 1929 - 89*. Stanford: Stanford University Press.
- Chesneaux, Jean. (1978). *Past and Futures, or What is History For ?* London: Thames and Hudson Ltd.

- Hobsbawm, Eric J. and Ranger, Terence, ed. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel. (1979). *The Territory of the Historian*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nakharin Mektrairat. (2004). *A Cultural Explanation of the 1932 Political Change in Siam: Power of Narration and National Identity in Thai Politics*. Ph.D Thesis Submitted to the Graduate School of Asia - Pacific Studies, Waseda University.
- _____. (1991). The Economic Base and Power of Modern Thai Political Parties. *The Making of modern Thai political parties*. Tokyo: Institute of Developing Economies.
- _____. (1993). Local Magnates and Their Power Contexts in Upper-Central Thailand: A Prolegomenon. *VRF Series No.219*. Tokyo: Institute of Developing Economies.
- Vovelle, Michel. (1990). *Ideologies and Mentalities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wikipedia. *Quentin Skinner*. (2017). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Quentin_Skinner

การสัมภาษณ์

ภูริ พวงค์เจริญ, (วันที่ 10 กรกฎาคม 2559). อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. [บทสัมภาษณ์].